

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Johana Schürgerová

**Obraz pralesa v románech José Eustasia Rivery *Vír* a Josepha Conrada
*Srdce temnoty***

The image of jungle in the novels *The Vortex* by José Eustasio Rivera and
Heart of Darkness by Joseph Conrad

Poděkování

Za vedení bakalářské práce a odborný dohled děkuji své vedoucí práce Mgr. Doře Polákové, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 24. května 2013

.....
Johana Schürgerová

Kľúčové slová

hispanoamerický regionalizmus, prales, vír, José Eustasio Rivera, Joseph Conrad, *Vír (La vorágine)*, *Srdce temnoty (Heart of Darkness)*, vplyvy prostredia, Arturo Cova, pán Kurtz, kaučuk, slonovina, vykorisťovanie.

Keywords

Latin American Regionalism, jungle, vortex, José Eustasio Rivera, Joseph Conrad, *The Vortex*, *Heart of Darkness*, influences of the ambient, Arturo Cova, Kurtz, rubber, ivory, exploitation.

Abstrakt

Cieľom bakalárskej práce bolo zamerať sa na obraz pralesa v románe *Vír (La vorágine)* od Josého Eustasia Rivery a následne ho porovnať s africkou džungľou, ktorá je dejiskom novely Josepha Conrada *Srdce temnoty (Heart of Darkness)*. Objektom skúmania boli aj vplyvy prostredia na postavy. Pozorovali sme zmeny v ich správaní a konaní v divokej prírode. V závere sme poukázali na historické udalosti, ktoré sa zapísali do dejín hrubým porušovaním ľudských práv a následne sme analyzovali motívy vykorisťovania človeka a prírody v oboch dielach.

Abstract

The goal of this bachelor's thesis was to focus on the image of the rainforest in the roman *The Vortex (La vorágine)* by Jose Eustasio Rivera and then to compare it with the african jungle where is set the novelle *Heart of Darkness* by Johseph Conrad. The object of exploring were the effects of the environment on the characters,too. We observed changes in their behaviour and of their actions in the wilderness. In the end, we have shown the historical events that went down in history as gross abuses of human rights and, subsequently, we analyzed the motives of exploitation of both man and nature in both works.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Definícia regionalizmu a stručné predstavenie románov.....	3
2.1 Regionalizmus a fascinácia prírodou	3
2.2 José Eustasio Rivera: <i>Vír (La Vorágine)</i>	5
2.3 Joseph Conrad: <i>Srdce temnoty (Heart of Darkness)</i>	7
3. Obraz pralesa	9
3.1 Hymna na prales.....	9
3.2 Ríša záhad a nadprirodzených javov	11
3.3 Všadeprítomná smrť.....	12
3.4 Prales v porovnaní s africkou džungľou	13
3.4.1 Marlowova cesta do mlčanlivých lesov	13
3.4.2 Cesta k počiatkom a tituly oboch diel	14
3.4.3 Obraz a úloha domorodcov	15
4. Vplyvy pralesa na hrdinov románov.....	17
4.1 Arturo Cova.....	17
4.1.1 Jeho vzťah k Alicii	17
4.1.2 Rozporupnosť jeho romantického charakteru	18
4.1.3 Sklon k dobrodružnosti a motív stopy.....	20
4.1.4 Na pokraji šílenstva	21
4.1.5 Jeho vývoj.....	22
4.2 Pán Kurtz.....	23
4.2.1 Imperialistická rétorika ukrytá v jeho excelentnej výrečnosti.....	23
4.2.2 Kurtz pod vplyvom príťažlivých a tajomných síl džungle.....	24
4.2.3 Kurtz z pohľadu kritikov	26
5. Motívy vykorisťovania v románoch	27
5.1 Kaučuková horúčka a putumayská aféra.....	27

5.2 Sociálna obžaloba v románe <i>Vír</i>	29
5.2.1 Rozprávanie Clementeho Silvu	30
5.2.2 Covovo zdesenie a ekologická obžaloba	31
5.2.3 Masaker v dedinke San Fernando	32
5.2.4 Prepojenie medzi prírodným a spoločenským rádom	32
5.3 Sociálna obžaloba v novele <i>Srdce temnoty</i>	33
5.3.1 Zverstvá páchané v Slobodnom štáte Kongo	33
5.3.2 Vykreslenie miestnej atmosféry v novele	34
6. Záver	36
7. Resumé	38
8. Resumen	39
9. Résumé	41
10. Bibliografia	43

1. Úvod

Témou tejto bakalárskej práce je porovnať obraz pralesa v románe *Vír (La vorágine)* od Josého Eustasia Rivery a v novele *Srdce temnoty (Heart of Darkness)* od Josepha Conrada. Hlavnými cieľmi bude skúmať vplyv prostredia na postavy a motívy vykorisťovania zberačov na kaučukových plantážach a pri obchodovaní so slonovinou, ku ktorému v prostredí juhoamerického a afrického pralesa dochádzalo.

V nasledujúcich kapitolách definujeme pojem regionalizmus, popíšeme znaky literatúry, ktorá je označovaná týmto pojmom, poukážeme na dôležitosť prírody v hispanoamerických románoch a stručne predstavíme obe diela. Pre vznik týchto diel boli podstatné osobné skúsenosti autorov, ktorí na vlastnej koži zažili prales a boli svedkami vykorisťovania a krutosti.

V románe *Vír* prostredie zohráva takú významnú úlohu, že dokonca prevyšuje funkciu postáv a samotný prales sa stáva protagonistom. Jeho podoba je načrtnutá v úvode druhej časti románu – v hymne na prales, kde sa zameriame na lexikálnu zložku. Prales je magické miesto, ktoré sa vymyká ľudskému chápaniu a ktoré presahuje postavy. Spôsobuje halucinácie, vidiny, horúčkovité stavy a hrdinovia sa tak nachádzajú na pokraji šíalenstva. Ich vernou spoločníčkou je smrť, ktorá číha na každom kroku. Obraz juhoamerického pralesa porovnáme s africkou džungľou, kde sa odohráva dej novely *Srdce temnoty*. Dôležitým motívom v oboch dielach je motív cesty, pozornosť budeme venovať aj ich titulom a úlohe domorodcov.

Následne sa zameriame na vplyv prostredia na hrdinov, ktorí sú vytrhnutí zo svojho pôvodného prostredia a ocitajú sa na cudzom a pre nich nepochopiteľnom mieste. Moc pralesa budeme sledovať na postave Artura Covu a pána Kurtza. Budeme pozorovať ich správanie a konanie v divokej prírode a ako si bude počínať jedinec v situácii, keď sa bude cítiť zbavený a oslobodený od spoločenských zásad a zákonov.

V prostredí, kde neexistujú úrady a pravidlá civilizovanej spoločnosti neplatia, sa stretne aj s chamtivosťou a ziskuchtivosťou. Túžba po bohatstve a moci bola príčinou zverstiev páchaných v pralese. V jednej z kapitol upriamime pozornosť na túto situáciu. Keďže skutočné udalosti boli východiskom pri zrode oboch diel, bude nás zaujímať aj historický kontext. Rivera bol z pomerov v pralese úprimne šokovaný a keď nedosiahol

úspech v politickej sfére, obrátil svoju pozornosť na literatúru. V dobe, keď celý svet šalel za čiernym zlatom a kaučukoví baróni žili v prepychu, sa v pralese páchali nesmierne surovosti. V románe *Vír* je prítomná aj sociálna stránka, ktorá práve opisuje žalostnú situáciu zberačov, ich zotročovanie a kruté praktiky dozorcov. Tak ako Rivera aj Conrad mal osobné skúsenosti podobného rázu. Bol účastníkom jednej z výprav do Slobodného štátu Kongo, kde pod záštitou belgického kráľa Leopolda II boli páchané nesmierne zverstvá. *Srdce temnoty* je tak dobrodružným, ale ja filozofickým pohľadom do otrokárskoho prostredia.

Túto tému som zvolila preto, lebo v dejinách hispanoamerickej literatúry má významné miesto. Regionalizmus upriamil pozornosť na to, čo je typické pre danú kultúru a čo ju odlišuje od ostatných. Zaujímalo ma aj porovnanie diel, ktoré sa síce obe odohrávajú v divokej prírode, ale každé z nich na opačnej strane zemegule a spracovanie tejto témy autormi z rozdielnych kultúrnych pomerov.

2. Definícia regionalizmu a stručné predstavenie románov

V tejto prvej kapitole definujeme pojem hispanoamerický regionalizmus, čo je veľmi dôležité pre lepšiu orientáciu v problematike. Poukážeme na významnú úlohu prírody v románoch a stručne predstavíme obe diela.

2.1 Regionalizmus a fascinácia prírodou

Hipanoamerická próza zažíva jeden z najväčších úspechov práve v regionalizme. Na začiatku dvadsiateho storočia autori odvrátili pozornosť od mestského prostredia a zaujala ich jedinečnosť a krása americkej prírody. Fascinácia americkou krajinou však nie je nič nové či nezvyčajné. Už kronikári konkvisty boli očarení miestnou faunou a flórou a Nový svet opisovali ako stratený raj („paraíso perdido“). Aj v romantických a gaučovských novelách sa prejavil tento záujem. Taktiež autori realistických a naturalistických diel, ktorí sa sústredili na človeka a jeho situáciu, upriamili svoju pozornosť aj na prostredie postáv.¹

Pojem regionalizmus označuje literatúru, ktorá má osobité znaky regiónu alebo kultúry, z ktorej vzniká a ktorú interpretuje: prales, pampa, rovina, atď. Hlavným konfliktom je boj človeka s neskroteným, no čarokrásnym prostredím. Dejiskom je príroda, ktorá je narozdiel od tej európskej, necivilizovaná a plná nebezpečenstiev.² Príroda tu nie je iba obyčajnou kulisou, na pozadí ktorej sa odohrávajú osudy postáv, ale ona samotná sa stáva protagonistom. Autor v nej nachádza nevyčerpatelný zdroj inšpirácie, ktorá mu umožňuje vytvoriť román s nezameniteľnými charakteristikami

Regionalistický román v sebe spája predstavivosť so skutočnosťou. V tomto zmysle je dedičom realistického mimetizmu devätnásteho storočia, od ktorého sa líši prítomnosťou mýtických a tragických prvkov či ľahostajnosťou k mestskému prostrediu a spoločenským pomerom. Keď regionalistický román vznikol, najčastejšie sa označoval pojmom román zeme („novela de la tierra“), aby vyzdvihol kontrast k mestskému prostrediu. Aj keď sa regionalizmus pokladá za inovatívny, je potrebné zdôrazniť, že má pevné korene v tradícii.

¹ Viz. BELLINI, Giuseppe. *Nueva historia de la literatura hispanoamericana*. Madrid: Castalia, 1997, s. 450

² Viz. OVIEDO, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana 3. Postmodernismo, Vanguardia, Regionalismo*. Madrid: Alianza Editorial, 2001, s. 226

Opiera sa o tzv. romancu, ktorá sa vyznačuje skôr legendárnymi než historickými prvkami, jej postavy sú typizované a má tendenciu alegorizovať dej.³

Z názvu by sme mohli mylne vyvodit', že regionalizmus znamená akúsi marginálnosť či lokálne vymedzenie. Avšak „prostor regionalistických románů nabývá kontinentální rozměr: regionem je zde celá kulturní oblast, celá Latinská Amerika. Naznačují to i další názvy téhož proudu: novosvětský román (mundonovismo), kreolismus (criollismo).“⁴

V týchto románoch zohráva dôležitú úlohu motív cesty: hrdinovia odchádzajú z mesta a vnárajú sa do prostredia, ktoré je pre nich cudzie. „Tato cesta ‚na okraj‘ ovšem nabývá opačného smyslu: je cestou do ‚středu‘ Ameriky, k jejímu vlastnímu jádru.“⁵ V týchto dielach ide o „hledání kulturní identity kontinentu, kde se navrstvily velmi odlišné kulturní tradice. Amerika se v nich jeví nejen jako oblast, v níž je člověk více vnořen do přírody, ale jako moderní svět, kde jedinec složitě hledá svou příslušnost k celku.“⁶

Za otca regionalizmu je považovaný Horacio Quiroga. Ako prvý vycítil potenciál rozľahlej exotickej prírody, ktorá je považovaná za typicky juhoamerickú a do tej európskej, ktorá je už podmanená a civilizovaná, sa nesmierne líši. Témy, ktoré sú inšpirované týmto prostredím, sú považované za garanciu „amerikanizmu“, a tak sa regionalistický román stáva na dlhú dobu jediným estetickým smerom na vytvorenie autentickej kontinentálnej literatúry.⁷ Medzi najznámejších predstaviteľov tohto prúdu patria Mariano Latorre, José Eustasio Rivera, Rómulo Gallegos a Ricardo Güiraldes.⁸

Regionalistický román zohral dôležitú úlohu vo vývoji súčasnej literatúry, oboznámil nás s jedinečnými prostrediami, rôznymi dialektmi, históriou, mýtmi, zvykmi či spôsobom života amerického jedinca. Poukázal na to, čo je typické pre danú kultúru a čo ju odlišuje od ostatných. Hispanoamerický román tu nachádza svoj vlastný výraz.

³ Viz. OVIEDO, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana 3. Postmodernismo, Vanguardia, Regionalismo*. Madrid: Alianza Editorial, 2001, s. 226-227

⁴ HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánske Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 122

⁵ Ibid., s. 122

⁶ Ibid., s. 122

⁷ Viz. OVIEDO, Cit.d., s. 226

⁸ Viz. BELLINI, Giuseppe. *Nueva historia de la literatura hispanoamericana*. Madrid: Castalia, 1997, s. 450

2.2 José Eustasio Rivera: *Vír (La Vorágine)*

José Eustasio Rivera svojim jediným románom otvoril nové perspektívy románu tohto kontinentu. Je veľmi dôležité spomenúť niekoľko faktov o jeho živote, ktoré boli rozhodujúce pre vznik tohto diela. Narodil sa v roku 1888 v kolumbijskom meste Neiva, ležiacom na brehoch rieky Magdalena. Prvé dva roky života v Neive a ďalších šesť v Aguacaliente, v hornatej oblasti, ho naučili láske k prírode. Rivera priam zrástol s kolumbijským vidiekom a s krajinou. Prostredie a príroda rodného kraja mali vplyv na formovanie jeho umeleckého charakteru. Po absolvovaní učiteľského ústavu, študoval právo na univerzite v Bogote. Aktívne sa zúčastňoval umeleckého diania v krajine, no čoraz viac ho priťahovala politická kariéra.

V roku 1909 sa stal školským inšpektorom v meste Ibagué. Jeho nadšenie pre prácu a inováciu tu narazili na odpor záujmov vyššie postavených. Bol tu v úzkom kontakte s prírodou a robil si podrobné poznámky o živote na vidieku, ktoré mu neskôr slúžili pri písaní knihy. Ako osobnosť prahnúca po nových poznatkoch Rivera veľa čítal. Predovšetkým o dobrodružstvách tých, ktorí sa vydali do pralesa za vidinou bohatstva. To, spolu s jeho spomienkami z detstva o príbehoch zberačov kaučuku, v ňom postupne utváralo predstavu o chaotickom svete neskôr zobrazenom v románe *Vír*.

Ďalším dôležitým momentom, ktorý prispel k napísaniu tohto románu bolo priateľstvo autora s Luisom Francom Zapatou, ktorého útek z Bogoty bol námetom prvej časti knihy. Luis mu detailne opísal tragédie v pralesi a mizernú situáciu zberačov. Okolo roku 1910 boli vynesené na verejnosť zverstvá spáchané Juliom Cesarom Aranou na zberačoch kaučuku. Vďaka odhaleniam peruánskeho novinára Benjamína Saladaña Roccu, ktoré vyvolali pobúrenie, sa vzniesla vlna kritiky na vykorisťovanie robotníkov.

Na začiatku roka 1922 Rivera začal s písaním románu. V tej dobe sa však ešte osobne nezoznámil so „zeleným peklom“, ktoré bolo jeho inšpiráciou v ďalších dvoch častiach knihy.

Ako sekretár komisie pre pohraničné spory medzi Kolumbiou a Venezuelou sa dostal do pralesa v povodí Orinoca a Amazonky na juhovýchode krajiny. Ocitol sa v chaotickom a nehostinnom svete, v ktorom vládol zmätok, chamtivosť, násilie a šialenstvo, a ktorý sa náramne líšil od pralesa zobrazeného v legendách či fantastických

príbehoch. Táto trpká skúsenosť mala veľký vplyv na jeho literárnu tvorbu, lebo okrem dojmu, akým naň zapôsobila nespútaná, ale zároveň očarujúca exotická príroda, si odniesol ťaživý obraz o podmienkach, v akých musia žiť najatí robotníci a domorodé obyvateľstvo. V dedinke San Fernando, kde sa plukovník Funes dopustil masového vraždenia, ktoré sa objaví v románe, sa Riveru zmocnila malária a prenasledovali ho horúčky. Po zotavení dôkladne preštudoval miestne archívy. Rivera bol týmito skúsenosťami pobúrený, no jeho sťažnosti a snahy s nespravodlivosťami skončiť nepadli na úrodnú pôdu. Neúspech na politickej úrovni však iba prispel k zosilneniu obvinení v sfére literárnej. V roku 1924 dokončil román, ktorý plní funkciu obžaloby („yo acuso“) a ktorý má dokumentárnu povahu. Román ho okamžite preslávil.

Riverovu literárnu tvorbu predstavujú iba dve knihy: básnická zbierka *Zaslúbená krajina* (*Tierra de promisión*) a román *Vír* (*La vorágine*). Obe, hoci sú druhovo odlišné, spája tematická príbuznosť – prales, hory a rovinatá step. Príroda zobrazená v básnickej zbierke budí dojem, akoby ju autor pozoroval z diaľky, no v románe sa ponára priamo do jej vnútra, opisuje ju realisticky ba miestami až naturalisticky, ale aj napriek tomu sa pokúša udržať básnické napätie a odhaliť krásu hrôzy.⁹

Vír patrí do série románov, ktoré sa označujú pod názvom „román pralesa“ (novela de la selva). Ide o diela, ktoré rozprávajú o „příchodu civilizovaného člověka do divoké přírody“¹⁰, no pri podmaňovaní prírody však jedinec zlyháva, pretože „příroda je v těchto románech mohutnější než postavy, ohrožuje je a některé zabije, ale zároveň tvoří celek do něhož člověk patří.“¹¹ Táto téma prechádza tvorbou celého dvadsiateho storočia. V týchto románoch „má konfrontace dvou světů prostorovou podobu: moderní člověk se setkává s neznámým nesrozumitelným světem, umístěným buď ‚zde‘, jako skrytá odvrácená strana života, nebo častěji ‚jinde‘.“¹²

Román je rozdelený na tri časti. Prvá časť opisuje útek Artura Covu a jeho milienky Alicie z Bogoty do stepí v Casanare. Dej románu sa začína zrýchľovať, pribúdajú nové postavy, tok udalostí má dramatický spád, až napokon vyústi do tragickej udalosti, ktorá ženie Covu a jeho priateľov do pralesa, v ktorom sa potom odvíja dej zvyšných dvoch častí románu.

⁹ Viz. LOVELUCK, Juan. Prólogo In: Rivera, José Eustasio. *La Vorágine*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, s. IX-XX

¹⁰ HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánske Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 151

¹¹ Ibid., s.151

¹² Ibid., s. 151

Hlavný hrdina odchádza do pralesa, aby sa pomstil najímačovi zberačov kaučuku Barrerovi, ktorý uniesol Aliciu. Prales sa tu stáva jednou z postáv a na správanie a psychiku ľudí, ktorí sú v ňom uväznení, evidentne vplýva. Moc pralesa však budeme podrobnejšie rozoberať v nasledujúcich kapitolách. Arturo sa postupne dozvedá o hrôzach páchaných na zberačoch kaučuku. Spoznal žalostné postavenie robotníkov, ukrutné metódy vykorisťovania, chamtivosť a nenásytnosť predstaviteľov kaučukových spoločností. Spravodlivosť sa pokúša dosiahnuť prostredníctvom štátnej moci – konzula v Manaose, ktorému posielala svoje zápisky. No z rozprávania Clementeho Silvu, ktorý hľadá pozostatky svojho syna, je zrejmé, že úrady nie sú schopné, ba ani ochotné tento problém vyriešiť. V tomto duchu končí aj román: hoci sa Arturo pomstí – zabije Barreru a nájde aj šťastie v láske – Alicia mu porodí syna, ale vyslobodenia sa nedočká, pohltí ich prales.

2.3 Joseph Conrad: *Srdce temnoty (Heart of Darkness)*

Joseph Conrad je z dnešného hľadiska najdôležitejším predstaviteľom obdobia zahrňujúceho záver viktoriánskej éry a prvé dve desaťročia dvadsiateho storočia. Je charakteristický aj svojim neanglickým pôvodom. Narodil sa v roku 1857 v malom ukrajinskom meste v chudobnej poľskej aristokratickej rodine.

Vyznačoval sa nepokojnou dobrodružnou povahou a keď mal sedemnásť rokov odišiel do Francúzska, kde pracoval na jednej z lodí francúzskeho obchodného loďstva. Tu sa však dostáva do problémov (zaplietol sa do aféry s pašovaním zbraní) a pokúsi sa dokonca o samovraždu. Potom odchádza do Anglicka. Avšak túžba spoznávať exotické krajiny bola silnejšia ako potreba usadiť sa, a tak ďalších pätnásť rokov prežil ako námorník a dôstojník na britských lodiach.

Až potom ako mu zdravie postupne prestalo slúžiť, sa rozhodne pre spisovateľskú dráhu. Jeho diela neboli spočiatku populárne a vo väčšine prípadov boli pre anglických čitateľov ťažko pochopiteľné, čo vyplýva z jeho životnej skúsenosti a neanglickej výchovy. Conrad je prvým významným anglickým spisovateľom, ktorého rodným jazykom nebola angličtina. Ako sám vravel: „,snil v poľštině a myslel ve

francouzštině“.¹³ Časť kritikov ho pre jeho špecifický pohľad na svet prirovnáva k Dostojevskému, teda k autorovi v tej dobe nepochopiteľnému väčšine Angličanov.

Jednou z charakteristík Conradovej prózy sú exotické scenérie, ktoré neboli v anglickej literatúre druhej polovici devätnásteho storočia ničím výnimočným, vyplývajúc z rozširovania anglickej koloniálnej ríše. V spracovaní tejto tematiky boli bežné dve metódy: „apologie či oslava anglického ‚koloniálneho poslání‘ alebo tak zvaná ‚purpurová próza‘, samoučelne se soustředující na většinou laciné, romantizující líčení barvitě tropické přírody. Conradova tvorba se vymykala z obou těchto schémat.“¹⁴. Čo je však dôležité a na čo sa bude táto práca zameriavať, je fakt, že príroda v jeho dielach nie je iba obyčajnou dekoratívnou kulisou, ale plnoprávnym a často aj rozhodujúcim účastníkom deja. Iracionálne prírodné sily nemilosrdne determinujú osudy jednotlivcov i celého ľudstva.

Joseph Conrad je autorom mnohých románov či noviel zaoberajúcich sa touto tematikou. Jednou z nich je aj jeho umelecky najhodnotnejšia krátka próza *Srdce temnoty* (*Heart of Darkness*, 1899). Názory kritikov na dielo sú rozporuplné. Pokiaľ niektorí tvrdia, že ide o dielo rasistické, iní v ňom vidia kritiku rasizmu a kolonizácie, jedni si myslia, že novela je psychologická, druhí, že ide o novelu prevažne historickú.¹⁵ Prelínajú sa tu dva problémy: „problém determinujúciho vlivu prostředí (v tomto prípade jak přírodního – dějištěm je pro Evropana tísnivá až vražedná atmosféra tropických afrických džunglí, tak společenského – jmenovitě korumpujícího vlivu všepřonikající měšťácké touhy po zbohatnutí a moci) a problém kolonialismu.“¹⁶ Conrad čerpal z osobných skúseností z Belgického Konga.

Príbeh začína ako klasický dobrodružný román. Rozprávač, anglický námorník Marlow, popisuje svoju cestu parníkom proti prúdu rieky do vnútrozemia Afriky. Obchodná spoločnosť, pre ktorú pracuje, ho tam poslala kvôli obchodu so slonovinou, ale hlavne aby vyhľadal pána Kurtza, ich najlepšieho zástupcu. Marlow sa dozvedá o Kurtzovi samé chvály, o jeho schopnostiach a činoch. No nachádza ho v zbedačenom stave na pokraji šílenstva. Opäť raz príroda predviedla svoju ohromnú moc.

¹³ OLIVERIUSOVÁ, Eva et al., *Dějiny anglické literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 208

¹⁴ *Ibid.*, s. 207-210

¹⁵ Viz. BUTCHER, Tim. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage books, 2007, s. i-x

¹⁶ OLIVERIUSOVÁ, Cit.d., s. 210

3. Obraz pralesa

Prales je v druhej a tretej časti románu *Vír* nielen prostredím deja, ale i jeho aktérom. Často sa zdá, že ako postava zohráva dôležitejšiu úlohu než iné. Viacrozmernosť jeho opisu docielil autor tým, že ho podáva z viacerých rozprávačských perspektív. Najvýznamnejšie je zjednocujúce Covovo rozprávanie, ktoré dopĺňajú Helí Mesa, Clemente Silva a Ramiro Estévez. Prales je zobrazený v dvoch dimenziách: 1) ako zemepisný a prírodný priestor, kde prvotný dojem čistoty a nevinnosti je nahradený neobyčajne silnými ničujúcimi silami; 2) ako spoločenské dejisko, kde sa odohráva vykorisťovanie robotníkov a prírody nadnárodnými spoločnosťami.¹⁷

Dôležitý je tu motív cesty. V prvej časti prebieha putovanie Covu a Alicie v horizontálnej rovine, no v druhej a tretej časti je pohyb vertikálny. Hrdinovia sa noria do hlbín pralesa. Zostup Artura Covu a jeho spoločníkov do zeleného pekla je v úvode druhej časti prerušený hymnou na prales a na začiatku tretej časti, modlitbou zberača. Sú najlyrickejšími pasážami knihy, narúšajú výpravný rytmus, zhrňujú už uskutočnené udalosti alebo naznačujú sled budúcich, no majú aj svoj osobitý význam

3.1 Hymna na prales

Hymna na prales je pripisovaná Covovi a jej úlohou je načrtnúť podobenstvo pralesa a nasledujúce príhody. Výsledkom je vízia pralesa, ktorá zjednocuje elementy mýtické, historické a kozmologické, pričom dôraz je kladený na jej genézu. Výrazy ako „catedral” („chrám“), „dioses” („bohovia“), „paraíso”¹⁸ („raj”)¹⁹ patriace do náboženského lexika sa objavujú v prítomnosti termínov ako „pabellones” („baldachýn“), „bóveda”(77) („klenba“)(97). Spojenie náboženskej a architektonickej roviny na jednej strane a opis divokej prírody na strane druhej odkazuje k podobenstvu zrodzenia sveta rukou „Gran Arquitecto”²⁰ (Veľkého Architekta). Charakteristika prírody v rovine kresťanského náboženstva je zobrazená aj sledom protikladov medzi svetlom,

¹⁷ Viz. PERUS, Françoise. *La Vorágine* In: Perus, Françoise. *De selvas y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998, s. 119

¹⁸ RIVERA, José Eustasio. *La Vorágine*. Ed. Loveluck, Juan. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1993, s. 77. Všetky ďalšie citáty sú z tohto vydania

¹⁹ RIVERA, José Eustasio. *Vír*. Preložil Gúčik, Milan. Bratislava: Tatran, 1976, s. 97. Všetky ďalšie citáty sú z tohto vydania

²⁰ PERUS. Cit.d., s. 196-198

širou neohraničenou rovinou a zeleným žalárom s pochmúrnou atmosférou. Avšak aj napriek nespútaným a neprívetivým silám je prales symbolom akejsi plnosti a celistvosti, skrýva v sebe tajomstvo života, sú v ňom obsiahnuté kozmické sily, stelesňuje v sebe záhadu stvorenia a vzniku života.

V prívlastku “la catedral de la pesadumbre” (77) („chrám zármutku“) (97) autor prehodnocuje prvotné prepojenie pralesa a katedrály, keď ešte medzi prírodou a človekom panovala zhoda, a dochádza k opačnému záveru, ktorého výsledkom je zármutok.²¹ Jedinec akoby zabudol na majestátnosť a vznešenosť diela, ktorého je súčasťou, na kozmickú silu a záhadu, ktorá ho sprevádza. Avšak španielske slovo *pesadumbre* znamená tiež starosť alebo tiaž. Anna Housková vo svojej knihe *Imaginace Hispánske Ameriky* pokladá za najvýstižnejší preklad práve slovo tiaž: „tuto tíhu pociťuje celý kosmos, včetně člověka i včetně neživé přírody.“²²

V tejto úvodnej časti je nám predstavená mohutná flóra pralesa. Opäť je tu zdôraznená súdržnosť a jednota, čoho dôkazom je pojem “poderosa familia” (77) („mohutná rodina“) (97) označujúci celé rastlinstvo. Prales je ku každej jednotlivéj časti, ktorá ho tvorí, súcitný a starostlivý: “eres solidaria hasta en el dolor de la hoja que cae” (77) („ty máš súciť ešte aj s bolesťou padajúceho listu“) (97). Plače a smúti nad každou stratou. Predstavuje akési magické a vzácne miesto, kde panuje harmónia a zatiaľ čo niektoré časti odumierajú, iné si kliesnia cestu životom. To, že prales je miestom záhadným a mýtickým, dokazuje aj prítomnosť veľkolepých stromov – “contemporáneos del paraíso, que eran ya decanos cuando las primeras tribus aparecieron y esperan impasibles el hundimiento de los siglos venturos.”(77) („pamätníkov rajských čias, ktoré mali vek kmet'ov už vtedy, keď sa zjavili prvé domorodé kmene, a ktoré ľahostajne čakajú na zánik budúcich storočí.“) (97). Je vytvorená ilúzia akoby sa prales po stáročia nemenil, akoby si zachovával svoju pôvodnú formu. Takáto koexistencia spoločností, ktoré inde nasledovali za sebou, odkazuje ku koreňom. Je tým vyjadrená viera v plnosť a celistvosť nadčasového rádu.

Človek sa v tomto nadrozmerom zelenom žalári, ktorého nepreniknuteľné múry sú tvorené obrovskými palmami, cíti stratený. Cova túži po úniku, chce opäť vidieť striedanie

²¹ Viz. PERUS, Françoise. La Vorágine In: Perus, Françoise. *De selva y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998, s. 199

²² HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánske Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 155-156

dňa a noci, chce sa vrátiť tam, kde nebude vystavovaný tajomstvám vesmíru, ktoré ho desia.

3.2 Ríša záhad a nadprirodzených javov

Prales vyvádza človeka z rovnováhy, hranice medzi duševným rozpoložením jasnej mysle a šialenstvom sú nejasné, spôsobuje halucinácie, vidiny, blúznenia. Ocitáme sa v ríši záhad, nadprirodzených javov a strašidelných premien. Na vykreslenie jedinečnej, miestami až desivej, atmosféry, autor využíva antropomorfizáciu a animizáciu. Tieto prostriedky sa používajú na vyjadrenie dôverného vzťahu človeka a prírody. Plačúca palma, piesok, ktorý sa sťažuje či rieka, ktorá prosí o pomoc – to je len niekoľko príkladov antropomorfizácie.

Pred Arturom a jeho priateľmi sa rozprestrel praes v celej svojej hrôze, ktorý má ďaleko od sentimentálnych a zidealizovaných opisov exotickéj prírody v básni. Okolím sa rozliehajú čudné zvuky, opisuje neznáme hlasy a hrobové ticho. Počuť: “el caer de la hoja” („náraz odpadnutého listu“), “el chasquido de la mandíbula” („praskot čeľustí“), “los ayes agónicos, el rumor del regüeldo” (143) („agonické stony a hlučné kŕkanie“) (182). Taktiež starý Clemente Silva, ktorý v praese strávil už niekoľko rokov, poznal jeho nástrahy a bol zžitý s prostredím, pocíti na vlastnej koži vplyv nadprirodzených síl, keď sa dal pred ním praes do pohybu, stromy predvádzali hrôzostrašné tance a konáre mu chceli vytrhnúť nôž z rúk. Celý tento obraz šialenstva je vystupňovaný až do neznesiteľnej miery: “los sentidos humanos equivocan sus facultades: el ojo siente, la espalda ve, la nariz explora, las piernas calculan y la sangre clama: «¡Huyamos, huyamos!»” (143) („ľudské zmysly si pomýlia svoje funkcie, takže oko cíti, chrbát vidí, nos sledí, nohy uvažujú a krv volá: ‚Ujdime, ujdime!‘“) (183).

Praes je miesto, ktoré sa vymyká dimenziám ľudského rozumu, a tak postavy trpia horúčkami, halucináciami a blúznením. Potom ako Pipa vypije nápoj z plodov rastliny yagé, pôsobením ktorého možno vo sne vidieť, čo sa odohráva na inom mieste, blúzni o utrpení stromov, o bolesti, ktorú im spôsobuje človek, keď do nich zatína sekerou. Sú ako zakliate obry, ktoré ho úpenlivo prosia o pomoc. Tak ako človek zraňuje prírodu, aj ona sa bráni a vykonáva na ňom svoju pomstu. Aj náš hlavný hrdina pocíti účinky prírody na vlastnej koži. Hoci mal Cova vždy jasnú myseľ a sám ovládal svoju fantáziu, po týždni

v pralese podľahne halucináciám (piesok aj rieka sa mu prihovárajú). Už keď si myslel, že sa zotavuje, ovládol ho zvláštny pocit:

Mas de pronto empecé a sentir que estaba muriéndome de catalepsia. En el vahído de la agonía me convencí de que no soñaba. ¡Era lo fatal, lo irremediable! Quería quejarme, quería moverme, quería gritar, pero la rigidez me tenía cogido y sólo mis cabellos se alborotaban, con la premura de las banderas durante el naufragio. El hielo me penetró por las uñas delos pies, y ascendía progresivamente, como el agua que invade un terrón de azúcar; mis nervios se iban cristalizando, retumbaba mi corazón en su caja vítrea y el globo de mi pupila relampagueó al endurecerse. (99-100)

(Ale odrazu sa ma zmocnil pocit, že umieram na katalepsiú. Agonický závrat ma presvedčil, že to nie je sen. Bola to osudová, nezmeniteľná skutočnosť! Chcelo sa mi stenáť, hýbať sa, kričať, ale meravosť mi nedovoľovala pohnúť sa, bol som ako prikovaný, len vlasy sa mi strapatili a dupkom stavali ako zástavy na s'ťažňoch pri stroskotaní lode. Cez nechty na nohách mrazivý chlad a postupne sa šíril do celého tela, ako keď voda presakuje do hrudky cukru. Nervy akoby sa kryštalizovali, srdce búšilo v sklenej hrudi a zrenice sa blýskali v meravých očných guliach.) (126)

Tieto halucinácie a vízie nemajú význam iba pre jednotlivca, ale patria k pochopeniu celku vesmíru, ktorý je ľudským rozumom neobsiahnuteľný a ktorý ho presahuje.

3.3 Všadeprítomná smrť

Po prekročení hranice, za ktorou už neplatia pravidlá civilizovanej spoločnosti a jasná myseľ opúšťa človeka, číha na každom kroku smrť. Samotný hrdina si to uvedomuje, keď svojim spoločníkom vraví: “ Dejadme solo, que mi destino desarrollará su trayectoria. Aún es tiempo regresar a donde queráis. El que siga mi ruta, va con la muerte.” (105) („Nechajte ma samého, osud mi určil vlastnú cestu. Je čas sa ešte vrátiť – kamkoľvek. Každý, kto pôjde mojou cestou, kráča v ústrety smrti.“) (134). Momenty, ktoré ohlasujú smrť, sú v románe časté. Vyvoláva to v čitateľovi pocit neistoty, napätia, akoby každú chvíľu čakal, že sa objaví ďalšia zničujúca pohroma. Dokonca aj z predmetov, okolia a postáv dýcha smrť: loďka, ktorú niekedy prenášali na pleciach, vyzerá ako truhla, kosti Lucianita, ktoré Clemente Silva stále nosí so sebou, či červy v rane Clementeho – to je len niekoľko príkladov. Nehovoriac o zberačoch, ktorí žijú

v neľudských podmienkach, na následky ktorých naposledy vydýchnu a v neposlednom rade vplyvom ľudskej ruky trpia a odumierajú aj stromy.

Útek zberačov je jednou z epizód, kde sú deštruktívne sily prírody najviac viditeľné. Spočiatku sú plní plánov a očakávaní, no po pár dňoch putovania príde kríza. Podľahnú halucináciám a vidinám, pretože nepočúvli Clementeho rady a zahrávali sa s pralesom. Trpia nespavosťou, stali sa z nich len ľudské trosky bez života a s výrazom šialencov. Po útoku mäsožravých termitov, ktorí ničia všetko živé, sa jednému z nich nepodarí vyjsť z bahna, v ktorom boli ukrytí, a umiera. Ostatných však mŕtvola nerozcíti. Divoká príroda ich natoľko otupila. Dochádza dokonca k bratovražde. Smrť je ich neustálou prenasledovateľkou a nakoniec nad nimi zvíťazí – rozutekali sa do pralesa a ostali po nich už len kosti. Hoci sú tieto opisy miestami až naturalistické a skon postáv je väčšinou sprevádzaný bolesťou, smrť je tu chápaná ako súčasť kolobehu, prirodzeného rádu. Je akosi očistou, splynutím s univerzom. Nie je videná len v negatívnom zmysle. Takéto nazeranie na smrť je typické pre latinskoamerickú kultúru a Európanmi niekedy ťažko pochopiteľné.

3.4 Prales v porovnaní s africkou džungľou

3.4.1 Marlowova cesta do mlčanlivých lesov

Marlowova dobrodružná povaha a v neposlednom rade aj túžba zbohatnúť ho zavedú do Afriky, kde sa vnára priamo do jej srdca – do džungle. Odjakživa ho fascinovali neprebádané miesta na mape. Zaujala ho najmä rieka pripomínajúca obrovského hada s hlavou v mori. Spomenul si, že na tejto rieke sídli akási obchodná spoločnosť, požiada o miesto kapitána a vydáva sa na dobrodružstvo. Motív cesty v novele *Srdce temnoty* sa objavuje v troch dimenziách: 1) Marlowova cesta proti prúde rieky parníkom ku Kurtzovej stanici; 2) cesta z civilizovanej Európy späť k počiatkom, kde vládne príroda; 3) Kurtzova duchovná cesta, keď sa vnáral do svojho vnútra.²³

Čitateľ má však pocit, že na rozdiel od Riverovho románu v tejto knihe pozoruje džungľu z akejsi diaľky. Neocitá sa zoči-voči tomu desivému prostrediu, čo je spôsobené

²³ Viz. PHILLIPS, Caryl. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness & selections from The Congo diary*. New York: Modern Library, 1999, s. xvi

tým, že sa Marlow a jeho posádka plavia po rieke a nevstúpia do mlčanlivých lesov, ktoré im pripomínajú uzavretú bránu chrániacu akési tajomstvo. Odrazu sa nachádzajú vo svete, ktorý ich presahuje a je pre nich nepochopiteľný. Tak ako Artura prenasledovali čudesné zvuky, tancujúce stromy a desilo ho ticho, aj tu má človek počas noci pocit, akoby ohluchol a oslepol. Avšak ticho, ktoré tu vládne sa vôbec nepodobá pokoju a mieru. Je to ticho skľučujúce a hrozivé, ktoré vyvoláva strach. Hoci sa les javí ako nepreniknuteľný, sú v ňom oči, ktoré ich neustále pozorujú. Pocit nepretržitého nebezpečenstva im nedovolí spať alebo si na chvíľu oddýchnuť. Sú v ustavičnom strehu, pripravení čeliť hrozbám a v noci upadajú iba do akéhosi tranzu. V jedno hmlisté ráno sa okolím rozľahne veľmi hlasitý a nekonečne bezútešný výkrik. Zdá sa, akoby samotná hmla jačala - tu Joseph Conrad, podobne ako José Eustasio Rivera, použil antropomorfizáciu na zobrazenie desivej atmosféry.

Ešte pred cestou do džungle musí Marlow zariadiť zopár formalít. V tejto časti novely nachádzame predzvesti smrti (tak časté aj v predošlom diele): 1) pri vstupe do Spoločnosti, pre ktorú pracuje, sedia dve ženy a pletú šál z čiernej vlny pripomínajúci pálium na rakvu; 2) na prehliadke ho lekár varuje o účinkoch tropickej prírody na ľudskú psychiku a podotkne, že málokto sa vôbec vráti. Počas plavby po pobreží začul, že denne tu podľahnú tropickej horúčke až traja muži. Dokonca aj rieky pripomínajú prúdy smrti uprostred života. Akoby sa sama príroda pokúšala odohnať votrelca. Tieň smrti je citel'ný počas celej cesty.

3.4.2 Cesta k počiatkom a tituly oboch diel

Marlow má pocit, akoby sa ocitol v inej existencii, jeho cesta nie je chápaná iba v zmysle geografickom, ale je tiež akousi púťou do minulosti, k počiatkom sveta: “Going up that river was like travelling back to the earliest beginnings of the world, when vegetation rioted on the earth and the big trees were kings.”²⁴ („Plavba proti proudu té rieky pripomínala cestov'anie až kamsi do pravěku, k samým poč'atk'um světa, kdy se na zemi

²⁴ CONRAD, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage Books, 2007, s. 46. Všetky ďalšie citáty sú z tohto vydania

vzbouřila vegetace a kralovat začaly veliké stromy.²⁵). Podobný odkaz na pradávne časy nachádzame aj v románe *Vír* vo forme veľkolepých stromov.

Taktiež tituly oboch diel odkazujú na návrat ku koreňom. V názve Riverovho románu je naznačené, že putovanie postáv má aj vertikálnu podobu. Ide o zostup do hĺbky, do stredu vesmíru, kde sa postavy nachádzajú, a preto aj záverečná veta románu: “«¡Los devoró la selva!»” („Pohltil ich prales!“) (258) nemá iba deštruktívny význam.²⁶ Keď hrdinovia prenikajú stále hlbšie do srdca temnoty, nejde iba o posun v priestore, ale postupne sa im odkrýva ich vlastné vnútro, nahliadnu do svojich najtajnejších túžob a spoznávajú svoje pravé ja. Vďaka stretnutiu s Kurtzom, Marlow pochopil, že náš pozemský život, ktorý je založený na dodržiavaní istých pravidiel, je iba medzistupňom medzi obdobiai temnôt. V okamihu, keď stretneme nášho stvoriteľa, sme tou temnotou pohltení a objavíme pravdu o ľudskej podstate, ktorú obyčajní smrteľníci (ako Marlow) nepochopia.²⁷

3.4.3 Obraz a úloha domorodcov

Obraz domorodcov je v obidvoch dielach podobný – ich svet pôsobí neprístupne a cudzo. Podobajú sa ako vajce vajcu, sú mierumilovní a neškodní. Arturo Cova sa spočiatku o indiánoch vyjadruje s dešpektom, hovorí o prvotnej nedôvere, opisuje ich primitívne rituály a obrady. Vidia v ňom nadprirodzenú bytosť a on ich poverčivosťou pohŕda. No napriek tomu, počas slávnosti zistí, že ich výkriky mu nie sú cudzie a niekde vnútri sa ho dotýkajú. Nasledujúca ukážka je dôkazom toho, že aj napriek nesmiernym rozdielom medzi týmito kultúrami, existuje niečo, čo ich spája:

Mas, a poco, advertí que gritaban como la tribu, y que su lamento acusaba la misma pena recóndita, cual si a todos les devorara el alma un solo dolor. Su queja tenía la desesperación de las razas vencidas, y era semejante a mi sollozo, ese sollozo de mis aflicciones que suele repercutir en mi corazón aunque lo disimulen los labios: ¡Aaaaay!... ¡Ohé!... (89)

²⁵ CONRAD, Joseph. *Srdce temnoty*. Preložil Zábrana, Jan. Praha: Dokořán, 2010, s. 53. Všetky ďalšie citáty sú z tohto vydania

²⁶ Viz. HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 153-155

²⁷ Viz. PHILLIPS, Caryl. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness & selections from The Congo diary*. New York: Modern Library, 1999, s. xiv

(Čoskoro som však zistil, že kričia ako domorodci, a že ich bedákanie vyviera z rovnakého vnútorného žiaľu, akoby všetkým trýznil dušu ten istý bôľ. V ich náreku sa skrývalo zúfalstvo pokorených plemien a podobalo sa môjmu vzlyku. Vzlyku nad utrpením, čo sa ozýva v mojom srdci, hoci ho pery pridúšajú: Aaaaay!... Ohé!...) (112)

V novele *Srdce temnoty* sa s opismi domorodcov stretávame častejšie. Počas cesty do stanice mal možnosť Marlow zazrieť čln s černochochmi, ktorí sú mohutní, svalnatí, majú vitalitu a energické pohyby. Keď však dorazí do stanice, ostane šokovaný. Stvorenia, ktoré tam nachádza, sa nepodobajú ľudským bytostiam. Pôsobia už len ako tiene, sú chorí, podvyživení, pomaly umierajú, no svoje utrpenie prežívajú s absolútnou ľahostajnosťou. Ich prázdne pohľady v ňom vyvolávajú zdesenie a ich zúbožený stav kontrastuje s výzorom belochoch, ktorí sa hrdo prechádzali po stanici v dokonalej uniforme. Týchto ľudí Spoločnosť nemohla označiť za nepriateľov, tak ich vyhlásila za zločincov. Pracovníci Spoločnosti sa k nim správajú ako k zvieratám. Dávajú im nezmyselné roboty (ako napríklad vykopať jamu, ktorá nemala žiaden účel), len aby ich zamestnali a dokázali tak svoju nadržanosť. Marlow v nich v žiadnom prípade nevidí nepriateľov a hoci mu ich zvyky, rituály a spôsob života pôsobia cudzo, dotknú sa jeho vnútra a majú podľa neho akýsi zmysel. Počas cesty parníkom dokonca najíma asi dvadsať kanibalov do posádky. Stále nevychádza z úžasu a nechápe, prečo ich tí domorodci nezjedia, aj keď trpia hladom a je ich asi štyrikrát viac ako belochoch. Títo divosi nemajú nijakú konkrétnu predstavu o čase, nemajú žiadnu zdedenú skúsenosť. Patria k tomu prvopočiatocnému času.

Úloha domorodcov v dielach je nesmierne dôležitá. Ich tradičné zvyklosti sú často založené na dôvernom poznaní okolitej prírody, a tak prispievajú k jej ochrane. Vedia, že harmónia v pralese je skutočne spojená s ich vlastným prežitím a zachovaním hlbokej zbožnej úcty k Zemi a jej dedičstvu, ktoré má obrovský význam aj pre nás, aj keď tomu nepripisujeme patričný význam. Ich prirodzené spolužitie s pralesom a rešpektovanie jeho zákonov odkazuje ku koreňom. Domorodci po celom svete však neraz museli bojovať za obranu svojich práv a svojej domoviny, často tvárou v tvár masívnym korporáciám. Túto tému budeme rozoberať v poslednej kapitole.

4. Vplyvy pralesa na hrdinov románov

Postavy sú jedným z najdôležitejších komponentov diela. Tak ako postavy vytvárajú román, tak aj román formuje postavy. V tejto kapitole sa budeme zaoberať vplyvom pralesa na hrdinov. Ako sme už spomenuli, hrdinovia sa ocitajú v prostredí, ktoré je pre nich úplne cudzie a nepochopiteľné. Divoká príroda v nich vyvolala zmeny v správaní, myslení a odhalila im tajomstvo vlastného vnútra.

4.1 Arturo Cova

Ako hlavný rozprávač románu *Vír* zjednocuje mnohorozmernú rozvrstvenosť deja a vo svojich zápiskoch reprodukuje rozprávanie iných postáv. Sám hrdina v úvodnej vete prvej časti priznáva, že sa zahrával so svojim srdcom a zmocnila sa ho Násilnosť (Violencia). V živote mal mnoho žien, no nikdy nebol skutočne zamilovaný. Vo vnútri cíti prázdnotu, nikto netuší, čo prežíva a o čom sníva. Túži po ideálnej láske, ktorá by ho duchovne roznieťila a naplnila spokojnosťou a šťastím. Prikrašľuje si realitu, fantazíruje, klame sám seba, pretvaruje sa, že miluje, aby jeho duša necítila samotu, no nachádza iba rozčarovanie.

4.1.1 Jeho vzťah k Alicii

Alicia, s ktorou je na úteku, je pre neho iba ľahkým úlovkom. Postupne ho začala nudiť a prekážať mu v ceste. Iba predstiera, že je do nej zaľúbený, nežnosť nahrádza rytierskosťou. Pripadá mu ako všedná žena, ktorá nie je ničím výnimočná. Občas máva kvôli nej aj výčitky svedomia, že neopäťuje jej city. Ale keďže utrpenie spája ľudí, Cova v nej vidí aj svoju spoločníčku a utešiteľku v zármutku. Až keď Alicia akosi zľahostajnie, správa sa chladne a odmerane, začína Covu priťahovať, vzbudzuje v ňom vášeň a začína si ju dokonca idealizovať. Keď ju začne podozrievať z nevery, nahromadí sa v ňom zlosť a poháňaný žiarlivosťou a túžbou po pomste sa správa ako blázon:

Luego, en el deliriovesánico, me senté a reír. Divertíame el zumbido de la casa, que giraba en rápido círculo, refrescándome la cabeza. «¡Así, así! ¡Que no se detenga porque estoy loco!» convencido de que era un águila, agitaba los brazos y me sentía flotar en el viento,

por encima de las palmeras y de las llanuras. Quería descender para levantar en las garras a Alicia, y llevarla sobre una nube, lejos de Barrera y de la maldad. Y subía tan alto, que contra el cielo aleteaba, el sol me ardía el cabello y yo aspiraba el ígneo resplandor. (43-44)

(Napokon ako zmyslov zbavený, som si sadol a rozosmial sa. Rozveseľoval ma šum domu, ktorý sa rýchlo krútila krútil a ochladzoval mi hlavu. ‚Tak,tak! Len nech to neprestane, veď som blázon!‘ Zdalo sa mi, že som orol, kýval som rukami a videl som sa, ako sa vznášam v povetrí ponad vrchovce paliem a ponad roviny. Chcel som sa spustiť dolu, vziať do pazúrov Aliciu a zdvihnúť sa ňou až na niektorý oblak, ďaleko od Barreru a všetkej podlosti. Vzniesol som sa až tak vysoko, že som sa dotýkal krídlami samej oblohy, slnko mi spaľovalo vlasy a ja som vdychoval jeho ohnivý jas.) (57)

V druhej časti románu Cova odchádza do pralesa, aby našiel Aliciu a pomstil sa Barrerovi. Často na ňu myslí a hoci sa mu javí ako priemerná žena a chce na ňu zabudnúť, je poháňaný zlosťou a nenávisťou. Hromadí v sebe odpor a skepsu, vysmieva sa láske, no miestami stále nostalgicky zatúži po nežnostiach a vnútornom pokoji. Cova sa často vnára do svojho vnútra, poddáva sa smútku a rozmyšľa nad zmyslom svojej existencie. S pokorou si uvedomuje, že v jeho romantických úvahách figuruje stále viac a viac Alicia. Často si predstavuje a detailne pripravuje stretnutia s ňou. Chce, aby ho videla zraneného, ako trpí a v akom zúboženom stave sa nachádza. Aj v porovnaní so Zoraidou, s ktorou prežíva krátky románik, sa mu Alicia javí ako žena, ktorá ju vo všetkom prevyšuje. Turkyňa je vypočítavá, žiadostivá, vyciciava z neho silu a on túži po čistej žene, teplom objatí a skutočnej láske, ktorú stelesňuje práve Alicia. Prostredníctvom vplyvu pralesa sa mení jeho pohľad na ňu. Z počiatočnej telesnej príťažlivosti a povrchného vzplanutia sa rodí pravý a vrúcny cit. Potom ako prešiel zeleným peklom, akoby vytriezvel, zistil, čo je v jeho živote skutočné a dôležité. Vie, že Alicia nosí pod srdcom jeho dieťa a on spraví všetko preto, aby ju zachránil.

4.1.2 Rozporupnosť jeho romantického charakteru

Arturo Cova je postavou veľmi zložitou, rozporupnou, nestálou. Je strokotaný básnik poháňaný akýmsi abstraktným ideálom. Mohli by sme ho charakterizovať ako romantickú postavu s predstavivosťou básnika a so sklonom k teatrálnosti. Jeho predstavy a sny sú založené na hyperbole a on sám si je tejto skutočnosti vedomý: ‘‘ Me vi de nuevo entre mis condiscípulos, contándoles mis aventuras en Casanare, *exagerándoles* mi

repentina riqueza, viéndolos felicitarne, entre sorprendidos y envidiosos.” (35) („Videl som sa opäť medzi spolužiakmi, ako im rozprávam o svojich dobrodružstvách v Casanare, ako pritom *zveličujem* svoje náhle zbohatnutie a ako mi oni blahoželajú, napoly prekvapene, napoly závistlivo.“) (46). Veľmi zreteľný je rozkol medzi jeho ideálmi a správaním. Hoci túži po duchaplnej, čistej láske a po úspechu a sláve, správa sa ako záletník, prežíva iba povrchné, krátkodobé vzťahy založené na telesnej príťažlivosti. Ďalší protiklad nachádzame medzi Covovými ideálmi a jednaním a ich neprimeranosťou s realitou. Všetky tieto aspekty poukazujú na postavu romantického charakteru. Avšak fakt, že hľadaný ideál je charakterizovaný ako výsledok fantázie, snívania či sebaklamu a že jednanie, ktoré mu prislúcha, je iba pretvárkou na dosiahnutie nereálnych cieľov, pretvára Covov romantizmus na teatrálnu štylizáciu.²⁸

Prvky satanizmu sú tiež súčasťou jeho romantického charakteru. Túži vidieť Satana na čele kozmickej vojny: “¡Quisiera tener con quién conspirar! ¡Quisiera librar la batalla de las especies, morir en los cataclismos, ver invertidas las fuerzas cósmicas! ¡Si Satán dirigiera esta rebelión!...” (138) („Môcť sa tak s niekým spriahnuť! Rozpútať boj prírodných živlov, zahynúť pri kataklizmách, vidieť zvrátené kozmické sily! Keby aspoň diabol chcel viesť túto vzburu!...” (177) . Taktiež sa pri pohľade na požiar v závere prvej časti cíti ako mayský boh ohňa, Tohil,²⁹ a diabolsky sa rozrehoce.

Jeho charakter je značne protichodný. Na jednej strane sa správa povýšenecky a jeho pocit nadradenosti je založený na rasovej príslušnosti, spoločenskej triede, mestskom pôvode a dokonca aj na skutočnosti, že je básnikom. Indiánov považuje za primitívne detinské kmene a s opovrhnutím vyrozpráva príbeh ako „oživil“ kačicu, v ktorej prebývala duša náčelníka kmeňa a od tej chvíle ho domorodci uctievali ako nadprirodzenú bytosť. No na druhej strane však v úvodnom liste s pokorou o sebe hovorí: “(...)el destino implacable me desarraigó de la prosperidad incipiente y me lanzó a las pampas, para que ambulara vagabundo, como los vientos, y me extinguiera como ellos sin dejar más que un *ruido y desolación*.” („nelútosťný osud ma zmietol z cesty rodiaceho sa úspechu a vrhol ma do šírych pámp, aby som sa po nich ponevierať sťa túlavé vetry a skončil ako ony, zanechajúc po sebe len tiahly *švist a zármutok*.“) Domnieva sa, že po sebe nič hodnotné nezanechá.

²⁸ Viz. PERUS, Françoise. La Vorágine In: Perus, Françoise. *De selvas y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998, s. 155-156

²⁹ Viz. LOVELUCK, Juan. Prólogo In: Rivera, José Eustasio. *La Vorágine*. Caracas: Biblioteca Ayacucho, s. XL

V momente, keď sa objaví Clemente Silva, Covov egocentrizmus ide bokom a veľkodušne mu prenechá slovo. Starec v ňom vzbudzuje ľútosť, Cova mu pomohol vstať, objal ho, priniesol mu vodu a stali sa priateľmi. Správa sa k nemu veľmi vľúdne a pri pohľade, ako mu Franco umýva rany, je hlboko dojatý. Taktiež fakt, že je odhodlaný bojovať proti neprávam páchaným ťažobnými spoločnosťami, je dôkazom jeho ľudskej stránky.

Protirečí si aj v okamihu, keď zatúži navždy sa usadiť v rovinách s Aliciou, hoci ju skutočne nemiluje a miestami ju považuje iba za akúsi prekážku, tiaž. Odrazu sníva o tradičných hodnotách, o ich spoločnej budúcnosti, aj napriek svojej dobrodružnej a nepokojnej povahe.

4.1.3 Sklon k dobrodružnosti a motív stopy

Hoci pôsobí neisto ba miestami až krehko, nechýba mu odvaha a sklon k dobrodružnosti. Myslí si, že v živote by sa nemalo zutekať pred žiadnym konfliktom a problémom sa má statočne čeliť. Vôbec ho nedesia hrôzostrašné legendy o Casanare, je si istý, že z nebezpečenstiev vyviazne so zdravou kožou a dokonca si myslí, že keď bude opäť v meste, jeho dobrodružná cesta mu bude chýbať. Svoju odvahu dokazuje, keď sa nebojácne zastane dona Rafa pred Barrerovými mužmi. Potom ako si vypočuje príbeh Clementeho Silvu, rozhodne sa bojovať proti krutosti a zverstvám. Má veľký zmysel pre spravodlivosť a zaumieni si vykoreniť zlo. Od tejto chvíle mu nejde už iba o osobnú pomstu, chce sa stať záchrancom zberačov a napraviť všetky krivdy.

S týmito spasiteľskými pohnútkami úzko súvisí aj jeho potreba uznania. Chce sa stať slávnym, bohatým a úspešným mužom. Sníva o tom, ako sa usadí v Bogote, zmieri sa s rodičmi, bude mať krásny dom s veľkou záhradou, bude úspešný spisovateľ a jeho kamaráti mu budú závidieť. Túži po sebe zanechať akúsi trvalú individuálnu stopu. Motív stopy je charakteristický pre moderného človeka, ktorý je strojom vlastného šťastia. Avšak táto snaha zanechať po sebe niečo hodnotné a zmysluplné „se ve Víru v konfrontaci s kosmickým řádem obnažuje jako nepravá.“³⁰ Covovo správanie je neprimerané realite a jeho sny sú povrchné.

³⁰ HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánske Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 158

4.1.4 Na pokraji šialenstva

Osud ho vytrhol zo zabehnutých koľají a vrhol ho do prostredia, ktoré sa úplne vymyká jeho chápaniu. Prostredie pralesa vyvádza človeka z rovnováhy, vyvoláva halucinácie či choroby. Ani Cova nie je výnimkou:

Nunca he conocido pavura igual a la del día que sorprendí a la alucinación entre mi cerebro. Por más de una semana viví orgulloso de la lucidez de mi comprensión, de la sutileza de mis sentidos, de la finura de mis ideas; me sentía tan dueño de la vida y del destino, hallaba tan fáciles soluciones a sus problemas, que me creí predestinado a lo extraordinario. La noción del misterio surgió en mi ser. (99)

(Nikdy som nezažil takú hrôzu, ako v ten deň, keď som sa pristihol, že mám halucinácie. Vyše týždňa som sa pýšil jasnozrivou chápatosťou, jemnocitom zmyslov a jasnými myšlienkami. Cítil som sa zvrchovaným pánom svojho života a osudu, tak ľahko som riešil všetky problémy, až som sa utvrdil v presvedčení, že som stvorený vykonať nevšedné veci. Pojem tajomstva prenikol do celej mojej bytosti.) (125)

Už na začiatku ich cesty, pri rozlúčke s koňmi sa cíti bezbranne a osamelo ako odsúdenec na smrť. So smútkom v očiach sa lúči s nekonečnými rovinami. Vo víre tajomných síl sa cíti stále viac a viac vysilený, má podlomené zdravie, trpí horúčkami a nie je v takej fyzickej kondícii ako sa nazdával. S pokorou priznáva, že jeho spoločníci zvládajú cestu zeleným peklom lepšie ako on. Cíti sa menejcenný a stal sa z neho popudlivý, vzdorovitý a nedôverčivý človek. Dokonca podozrieva staručkého Silvu, že ich vedie nesprávnym smerom a vyhráza sa mu zabitím. Tak ako jeho priatelia aj on je sužovaný hladom a nespavosťou. V noci je prales ešte hrôzostrašnejší, zovšadiaľ sa ozývajú tajomné zvuky a v človeku vzbudzuje predstavu neustáleho nebezpečenstva. Výsledkom je fyzické, ale najmä psychické vyčerpanie. Trpí halucináciami, vidinami a dokonca on sám začína pochybovať o svojom zdravom rozume: “... ¿estaría loco? ¡Imposible! La fiebre me había olvidado unas semanas. Loco ¿por qué?” (140) („...vari som šialený? To nie je možné! Horúčka mi prešla pred niekoľkými týždňami. Pomätený? Prečo?...“) (179). Popadnú ho aj myšlienky na samovraždu, no desí sa predstavy, že by skončil znetvorený ako Millán, a tak sa nakoniec neodváža, pretože jeho dôvody sú povrchné. Súcíť aj so svojimi priateľmi a skrsne mu úmysel zbaviť ich trápenia a zniesť ich z tohto sveta.

Očami umelca vytvára miestami až naturalisticky detailné opisy smrti, bolesti a utrpenia. Pre dosiahnutie maximálneho účinku a pôsobivosti, sú jeho opisy subjektívne

a poetické. Jeho romantická povaha, umelecké a estetické videnie sa prejavujú vo chvíli, keď v hrôze a v ničivej sile prírody nachádza krásu. Obraz, ako rieka pohltí kanoe s indiánmi, opisuje nasledovne: “ La visión frenética del naufragio me sacudió con una ráfaga de belleza. El espectáculo fue magnífico.” (102) („Hrôzostrašný pohľad na túto skazu ma zasiahol poryvom krásy. Bol to nádherný obraz...“) (130) Závidí im tak krásne umieranie bez krviprelievania. Nepokúša sa ich zachrániť ako Franco, lebo vie, že je to márne a nechce narušiť ten veľkolepý moment.

4.1.5 Jeho vývoj

V úvode románu je Cova zobrazený ako básnik z mestského prostredia, ktorý je na úteku so svojou milenkou. Jeho doterajší život postráda hlbší zmysel, zahráva sa so svojim srdcom a prežíva len povrchné vzťahy, v ktorých nenachádza uspokojenie. Je to veľký rojko, idealista a jeho romantický charakter je plný protikladov. Hoci mu nechýba odvaha a má smelé plány do budúcnosti, pôsobí krehko, miestami až labilne. Často je zahĺbený do svojho vnútra a prichádza na to, že v živote nevykonal nič znamenité či významné. K aktivite ho vyburcuje až žiarlivosť a túžba po pomste, a tak odchádza z rovín do pralesa.

Hoci si o sebe myslel, že je silný a schopný zdat' nástrahy pralesa, zisťuje, že sa mýlil a podľahne horúčkam a halucináciám. Pod vplyvom nadprirodzených síl prírody začne pochybovať o svojom duševnom zdraví. Aj napriek všetkým mukám, ktoré prežíva, mu divočina odhaľuje jeho pravé a najtajnejšie túžby. Postupne si uvedomí, že v jeho predstavách sa stále častejšie objavuje Alicia a svoj pohľad na ňu prehodnotí. Predstavuje preňho symbol čistej a úprimnej lásky. Chce ju a ich nenarodené dieťa za každú cenu zachrániť. Po stretnutí s Clementem Silvou sa uňho objavujú spasiteľské pohnútky a jeho túžba po osobnej pomste sa mení na potrebu stať sa záchrancom zberačov. Jeho egocentrizmus ide bokom, keď starcovi, ktorého úprimne ľutuje, prenechá slovo. Udalosti, ktoré zažil v pralesi, akoby dali jeho životu cieľ a zmysel. Hoci v závere nájde šťastie, je už neskoro a prales ich pohltí.

4.2 Pán Kurtz

Pán Kurtz je postava veľmi zaujímavá a hlavne tajomná, pretože to, čo sa o ňom dozvedáme, vieme len z jednotlivých viet roztrúsených po celej knihe. Jeho odchod do africkej džungle bol poháňaný túžbou po bohatstve, no nakoniec tam nachádza niečo oveľa cennejšie a možno aj desivejšie – odkrýva sa mu jeho vnútro, jeho pravé ja. Kurtz, ako typický produkt vtedajšej doby, tento prvotný motív odmieta priznať, a tak ho zahŕňa do imperialistickej rétoriky. Je vedúcim najvzdialenejšej obchodnej stanice Spoločnosti a posielal toľko slonoviny ako všetci ostatní dokopy. Je inteligentný, všestranný, talentovaný muž, presne taký, akých Európa potrebovala na dosiahnutie svojich cieľov.

4.2.1 Imperialistická rétorika ukrytá v jeho excelentnej výrečnosti

Jeho najvýraznejšou črtou je jeho rečnícka pôsobivosť:

The point was in his being a gifted creature, and that of all his gifts the one that stood out pre-eminently, that carried with it a sense of real presence, was his ability to talk, his words – the gift of expression, the bewildering, the illuminating, the most exalted and the most contemptible, the pulsating stream of light, or the deceitful flow from the heart of an impenetrable darkness. (66)

(Šlo o to, že to byl schopný a talentovaný člověk a že mezi všemi jeho schopnostmi dominovala právě ta, která vyvolávala pocit, že je skutečně přítomen – jeho schopnost hovořit, jeho slova – dar výrazu, ten matoucí, vysvětlující, krajně exaltovaný a opovrženímhodný, chvějivý proud světla nebo snad jiný, falešný proud ze srdce neproniknutelné temnoty.) (75)

Po jeho smrti Marlowa navštívi novinár, ktorý vychvaľuje Kurtzovu excelentnú výrečnosť: “... ‘but heavens! How that man could talk! He electrified large meetings.’...” (103) („ale proboha, jak ten člověk uměl mluvit! Dokázal doslova zelektrizovat obrovské shromáždění.“) (115). Vykresľuje ho ako propagátora či populistu bez princípov, ktorého rečnícke prejavy sú prázdne, ale nebezpečné, pretože majú potenciál ovládať masy. Jeho výrečnosť je typicky imperialistická.

Paradoxne však Kurtz v novele málo hovorí. Jedinou časťou, kde sa priamo dozvedáme o jeho názoroch a spôsobe ich spracovania, je úvodná časť správy, ktorú

vypracoval na žiadosť Medzinárodného spolku pre potlačovanie divošských obyčajov. V úvode sa objavujú výroky, ktoré hovoria o tom, ako sa domorodcom javia belosi, ktorí dospeli na vyšší vývojový stupeň. Vnímajú ich ako nadprirodzené bytosti, ako mocných bohov. Začiatok jeho správy tak podporuje Lamarckov zákon, podľa ktorého sú belosi viac pokročilí vo svojom biologickom, mentálnom a morálnom vývoji, a preto sa divochom prirodzene musia javiť ako nadprirodzené bytosti.³¹ Jeho pravidlá, vláda v Spoločnosti ho stavajú do pozície všemohúceho boha s neobmedzenou vôľou a mocou. Domorodci ho bezhranične uctieujú, zbožňujú ho aj napriek tomu, že kradne a správa sa ako tyran. Dokonca na jeho počesť organizujú čarodejné tance, rituály a slávnosti. Neurobia nič, dokiaľ im on niečo neprikáže. Vrcholom jeho brutality sú nastoknuté hlavy domorodcov na plote. Sú to hlavy vzbúrencov, čo je dôkazom toho, že uznanie a rešpekt si vynucuje hrubou silou. Jeho dar reči je však preceňovaný a býva označovaný ako “overbearing grandiosity” (nadutá, spupná veľkoleposť) imperialistickej rétoriky, ktorá je sotva výnimočná a originálna. Obsahuje propagandistické časti, ktoré sú porovnateľné s vyhláseniami kráľa Leopolda II.³² Kurtz je tak typickým predstaviteľom imperialistického programu, ktorého súčasťou je aj vyhubenie domorodcov.³³ Tým sa však budeme podrobnejšie zaoberať v nasledujúcej kapitole.

4.2.2 Kurtz pod vplyvom príťažlivých a tajomných síl džungle

Tak ako Cova aj Kurtz má verného priateľa, lepšie povedané, oddaného poslucháča, ktorého si taktiež získal čarom svojej osobnosti. Harlekýn má oňho vážne obavy a prosí Marlowa, aby ho odtiaľ odniesli. Hoci to tu všetko nenávidí, nedokáže z divočiny odísť. V honbe za slonovinou niekedy zmizne aj na dlhé týždne a na stanici sa neukáže. Je príťahovaný tajomnými silami srdca temnoty. Tak ako chce všetko a každého vlastniť, čo môžeme spozorovať v jeho forme vyjadrovania, keďže často používa privlastňovacie zámená, tak aj on sám je ovládaný silnejšími a mocnejšími silami. Podľa Marlowa Kurtz akoby pohlcoval celé ovzdušie, zem aj mužov, ktorí stoja pred ním.

³¹ Viz. SCHNAUDER, Ludwig. Heart of Darkness and the Empire Machine In *Schnauder, Ludwig. Free will and determinism in Joseph Conrad's major novels*. Amsterdam: Editions Rodopi, 2009, s. 132

³² Leopold II: belgický kráľ, ktorý financoval výpravu Henryho Mortona Stanleyho (bádateľa a neskôr obchodného agenta) v Kongu. Hoci európske vlády zriedkakedy zasahovali do misionárskych činností v Afrike, postupom 19. storočia sa im predstavy o obchodnej činnosti zdali výnosné, a tak sa z cestovateľov stali obchodní agenti, ktorí mali objavovať ekonomický potenciál kontinentu. (REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky*. Preložila Mertlová, Ivana. Praha: Grada Publishing, 2011, s. 109)

³³ Viz. SCHNAUDER, Cit. d., 2009, s. 132-133

Neexistuje nič nad ním, ani pod ním. Jeho postavu tak možno prirovnať k Freudovej predstave o *id* (*ono*), iracionálnej sile s potenciálom úplnej deštrukcie.³⁴

Marlow nachádza chorého Kurtza, ktorý stratil kontakt s realitou a civilizovaným svetom, hlboko v srdci africkej džungle. Jeho meno v nemčine znamená *krátky*. On je však vysoký, a tak jeho meno, ako aj všetko ostatné v jeho živote, je podivné, zahalené akousi záhadou. Keď ho Marlow prvýkrát videl, ostal zarazený. Kurtz vôbec nevyzerá ako chorý, oslabnutý človek. Naopak vyžaruje z neho sila a pokoj, akoby dosiahol maximálnu hĺbku všetkých citov. Má uprený pohľad, ktorý preniká všetkými srdcami, zdá sa, akoby ním pohlcovateľ celý vesmír. Pobyt v džungli v ňom zanechal značné stopy. Spočiatku je zvädzaný vidinou bohatstva, no neskôr si ho divočina k sebe neľútostne pripúta, preniká hlboko do jeho vnútra. Samotná príroda sa mu odpláca za jeho správanie a praktiky, ktoré zruinovali celú oblasť. Jej pomsta spočíva v tom, že mu dovolí nahliadnuť na dno vlastnej duše, vidí veci, ktoré o sebe nevedel: “But his soul was mad. Being alone in the wilderness, it had looked within itself, and, by heavens!” (94) („Jeho duša bola šialená. Ako bola v tej divočine osamelá, nahliadla sama do seba – a preboha!“) (106). Kurtz sa tak stáva otrokom svojich zabudnutých, brutálnych inštinktov a najtemnejších vášní. Má obrovské plány, chce vykonať veľké veci, ale príroda ho premohla. Takto poznačený sa už nemôže vrátiť späť do civilizovaného sveta. Nechce odísť a dokonca, už keď je v parníku, sa v noci pokúsi o útek. Sily temnoty si ho pevne pripúta. Do poslednej chvíle však s nimi zvädza boj, nechce sa im poddať. Myslí na slávu, bohatstvo, moc, na veci, ktoré nedosiahol, zatiaľ čo o jeho dušu zápasia temné sily. Avšak Marlow vie, že už je neskoro. Hoci leží v kajute parníka, duchom je neprítomný, obklopuje ho temnota a jeho koniec je nablízku. Jeho posledné slová: “The horror! The horror!” (98) („Ta hrůza! Ta hrůza!“) (111) vyjadrujú vrcholný okamih dovŕšený poznaním. Jeho duša prenikla do tajomstva vesmíru a v momente svojej smrti vyniesol súd. Bola to preňho desivá skúsenosť.

Aj náš rozprávač nazrel do pravdy bytia, ale on včas cúvol, kdežto Kurtz ten rozhodujúci krok učinil a prekročil hranicu: “And perhaps in this is the whole difference; perhaps all the wisdom, and all truth, and all sincerity, are just compressed into that inappreciable moment of time in which we step over the threshold of the invisible. Perhaps!” (100) („A v tom je možná celý ten rozdiel: možná že veškerá moudrost, veškerá pravda a úpřímnost jsou vlastně stlačeny do toho nepatrného okamžiku času, v němž

³⁴ Viz. SCHNAUDER, Ludwig. Heart of Darkness and the Empire Machine In *Schnauder, Ludwig. Free will and determinism in Joseph Conrad's major novels*. Amsterdam: Editions Rodopi, 2009 , s.136

překročíme prah neviditelna. Možná!“ (113). Po návrate do mesta sa necíti vo svojej koži, protiví sa mu ten štýl života, to nepravé poznanie. Jedným z najväčších paradoxov novely je, ako Marlow opovrhuje Kurtzom, pretože opustil mravné, civilizované správanie, ale na druhej strane obdivuje jeho odvahu preskúmať aj temnú stránku svojej osobnosti.

Conrad si kladie otázku, ako sa človek zachová voči sebe a voči podmienkam, ktoré si zvolil. Problém nastáva, pri stretnutí dvoch skupín ľudí. Predpokladajme, že jedna z nich je viac civilizovaná (v našom prípade ide o európsku civilizáciu) a tá druhá je nižšie na vývojovom stupni (africký domorodci). Ako sa bude správať jedinec, ktorý sa cíti zbavený morálnych okov, oslobodený od spoločenských zásad a zákonov? Keď neexistuje nič nad človekom, ani pod ním, musí voči pravde temnoty postaviť akúsi svoju pravdivosť a byť mužom. Stretnutie s inými kultúrami a civilizáciami mu na to tvoria pozadie.³⁵ Na postave Kurtza sú zmeny osobnosti vyvolané prostredím a situáciou, v akej sa nachádza, jasne pozorovateľné.

4.2.3 Kurtz z pohľadu kritikov

Kritici dlho hľadali konkrétnu osobu, na základe ktorej Conrad vytvoril postavu pána Kurtza. Sám autor sa stal priamym svedkom koloniálneho diania a istý čas prežil v africkej džungli. Keď dorazil do svojej cieľovej stanice, do istej obchodnej spoločnosti, našiel tam chorého agenta menom Antoine Klein. Chcel mu pomôcť, a tak ho vzal so sebou, ale agent po ceste skončil. V Conradových počiatočných zápiskoch sa objavuje meno Klein, až v novele bol premenovaný na Kurtza. Jeho postava však nie je portrétom iba jedinej osoby. Zahrňuje v sebe charakteristiky belgického kráľa Leopolda II, Henryho Mortona Stanleyho a ostatných kolonizátorov. Čo je najdôležitejšie, v postave Kurtza sú obsiahnuté slabosti každého z nás, ako napríklad: arogancia, úplatkárstvo či chamtivosť.³⁶

³⁵ Viz. PHILLIPS, Caryl. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness & selections from The Congo diary*. New York: Modern Library, 2000, s. xvii

³⁶ Viz. BUTCHER, Tim. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage books, 2007, s. xiii-xiv

5. Motívy vykorisťovania v románoch

5.1 Kaučuková horúčka a putumayská aféra

Na začiatku poslednej štvrtiny devätnásteho storočia boli pobrežia Amazonky dôležité a nenahraditeľné pre celý svet. Hoci vlastnosti kaučuku boli známe už dávno predtým, svet oň prejavil záujem až po návrate Charlesa Mariu de la Condamina z Amazonky v roku 1744. Avšak jeho obchodný rozmach nastal až oveľa neskôr, a to v roku 1823, keď Macintosh patentoval výrobu impregnovaných látok. Ďalšie vylepšenia nedostatkov, ako napríklad pridanie síry do kaučuku Charlesom Goodyearom a tým zvýšenie jeho odolnosti voči teplotným výkyvom či vynájdenie vulkanizácie, definitívne upevnili postavenie kaučuku a nasledujúcich štyridsať rokov vznikalo mnoho podnikov, z ktorých profitovali len ich majitelia.

Kaučukovní baróni, narozdiel od iných obchodníkov, nežili na svojich plantážach, ale v meste. V jednej z najchudobnejších častí zeme z bezvýznamného zhluku chatrčí stalo v okamihu mesto luxusu. Hoci ceny a životné náklady v Manaose boli asi štyrikrát vyššie ako v New Yorku, kaučukových magnátov to neodradilo. Viedli okázalý život: hromadili si prepychové a cenné predmety, nechali si postaviť honosné paláce, ktoré zariadovali nábytkom dovezeným z Anglicka alebo Francúzska, prostitútky platili diamantmi,... Zatiaľ čo si privilegovaní užívali tento nablýskaný spôsob života, zberači kaučuku žili v otrasných podmienkach. Pracovná sila bol jedným z najväčších problémov tohto priemyslu. Indiáni nepotrebovali peniaze, často utekali alebo sa búrili, a tak majitelia používali kruté praktiky. Práca bola ťažká a nezdravá, odísť nebolo jednoduché a choroby a podvýživa spôsobovali, že ich život bol krátky. Obydlia tvorili iba provizórne chatrče, ktoré boli v období dažďov zaplavené vodou.³⁷

Koncom devätnásteho storočia sa na území medzi riekami Putumayo a Caquetá vyskytoval kaučukovník podradnej kvality. Vznikalo tu niekoľko kolumbijských staníc, avšak v roku 1903 sa tu objavila mocná peruánska spoločnosť J. C. Arana Hermanos. Julio César Arana obchodoval s kolumbijskými zberačmi, dodával im rôzny tovar (potraviny, náradia,..) a za výmenu dostal kaučuk, ktorý prepravoval do Manaosu a Iquitosu. Postupne

³⁷ Viz. FURNEAUX, Robin. Černé zlato In: Furneaux, Robin. *Amazonka*. Preložila Rossová, Anna. Praha: Orbis, 1974, s. 167-173

jeho vplyv narastal a jeho spoločnosť sa stala jednou z najvplyvnejších a najdôležitejších. Jeho obchodný duch a bezohľadnosť mu pomohli k výnosnej činnosti.

Dnes je už tienistá stránka tejto spoločnosti známa celému svetu. Agenti spoločnosti nútili mierumilovných indiánov pracovať bez prestávky a odmeny, znásilňovali ich ženy, bičovali ich, nemilosrdne ich rozsekávali na kusy, odrezávali im časti tela, mučili ich vodou a ohňom. Nemali zľutovanie ani s deťmi či starými a bezvládnymi. Tí už nevládali pracovať, a tak ich zabili a ich mäso poslúžilo ako potrava pre psov. Ich utrpenie a strašná smrť bola pre nich pobavením. Zabávali sa strieľaním na indiánov alebo ich poliali petrolejom a zapálili. O týchto hrôzach sa spoločnosť dozvedela z článku v časopise Truth (Pravda) 22. septembra v roku 1909. Autor tohto článku tiež upozornil, že spoločnosť je registrovaná ako anglická (6. Decembra 1908 sa dostali akcie Aranovej spoločnosti na britskú burzu a odvtedy sa hovorilo o Peruánsko-amazonskej spoločnosti). Autorom tohto príspevku bol Američan Hardenburg, ktorý sa spolu s Perkinsom plavil po prúde Putumaya a dopyčul sa o peruánskych zverstvách od Kolumbijcov a indiánov. Neskôr boli obaja zajatí, zbití, ale nakoniec prepustení. Boli svedkami krádeže kaučuku, znásilnení žien (aj napriek vysokému štádiu tehotenstva), mučenia a vraždenia. Obaja boli ostrasení barbarstvom v týchto končinách, a tak zhromaždili prehlásenia a dôkazy, aby sa o týchto surovostiach dozvedela verejnosť a napomohla k náprave. Ďalší, kto prispel k odhaleniu brutality bol kapitán Whiffen, ktorý navštívil putumayskú oblasť. Hovoril o pijackých orgiách, počas ktorých sa agenti rozptyľovali strelbou do pohlavných orgánov indiánov, ako sa zabávali s dvanásťročnými konkubínami alebo ako bezdôvodne zabíjali. Kolumbijská vláda tieto tvrdenia potvrdila.

Aj keď sa zdalo, že dôkazov proti spoločnosti bolo dostatok, Arana v odpovedi na list britského ministerstva zahraničia nepriamo obvinil Hardenburga a Whiffena z vydieračstva. Taktiež sa odvolával na výpovede kontrolóra spoločnosti, pána Gielguda, podľa ktorého boli životné podmienky indiánov v úplnom poriadku a ich vzťah k nadriadeným bol pozitívny. Po týchto vyhláseniach sa však na jeho účte nečakane objavil väčší obnos peňazí. Keď sa v roku 1910 vrátil s vyšetrovacou komisiou spoločnosti, už nič nezakrýval. Členom komisie, ktorá mala prešetriť praktiky na kaučukových plantážach, bol aj konzulárny úradník Roger Casement³⁸ (ten už predtým odhalil zverstvá v Kongu). Jeho správa potvrdila takmer všetky predošlé obvinenia. Hovoril o žalostnom údele

³⁸ Román *El sueño del celta* (2010) od M.V. Llosu pojednáva práve o životných peripetiách Rogera Casementa a o vykorisťovaní domorodcov.

Barbadosanov, ktorí pracovali v staniach ako dozorcovia. Avšak postavenie indiánov bolo omnoho horšie: predtým, než sa na tomto území začal ťažiť kaučuk, ich tam bolo približne 40 000 až 50 000, no v dobe, keď Casement navštívil Putumayo ich ostalo už len asi 8 000 až 10 000. Obsahom jeho správy boli opäť rôzne spôsoby terorizovania zberačov. Indiáni zo strachu z bičovania vmiešali už do aj tak nekvalitného kaučuku rôzne prímеси, dôsledkom čoho bol pokles jeho ceny. Potom, ako už bolo viac než isté, že skorumpovaná peruánska vláda túto situáciu nevyrieši, bola Casementova správa uverejnená 13. júla 1912 ako Modrá kniha britskej vlády.³⁹

Tento prípad potvrdzuje zložitost' až neriešiteľnosť tohto problému. Pokiaľ budú vládne sily aj naďalej skorumpované a inšpektori budú zatvárať oči pred skutočnou situáciou, spravodlivosť je v nedohľadne. Machinácie kaučukových podnikateľov, zdieranie zberačov a prírody – aj o týchto udalostiach sa dozvedáme z Riverovho románu.

5.2 Sociálna obžaloba v románe *Vír*

V Covovom rozprávaní je prítomná aj sociálna stránka. Ide o protest voči vykorisťovaniu robotníkov a prírody. V druhej časti však prenechá slovo starému Silvovovi. Jeho rozprávanie má spoločensko-kritické zameranie a dalo by sa rozdeliť do dvoch častí, ktoré sú prepojené motívom hľadania jeho syna Lucianita: prvá časť poukazuje na stretnutie s francúzskym vedcom a druhá na svedectvo zberačov kaučuku - Balbina Jácobeho a Juanchita Vegu. Tieto svedectvá spolu s inými časťami románu utvárajú obraz o spoločenských pomeroch, tvrdej práci zberačov, vykorisťovaní robotníkov a prírodných zdrojov či neschopnosti politických predstaviteľov tento problém riešiť. Clemente Silva opisuje pánov kaučukových lesov, ich hlad po bohatstve, honbu za ziskom a kruté praktiky.

Ako sme už v prvej kapitole spomenuli, Rivera bol priamym svedkom dianí v pralese a bojovníkom za spravodlivosť. Použil niekoľko literárnych postupov, aby posilnil vierohodnosť svojho príbehu: 1) rámcové rozprávanie – hneď na začiatku sa dozvedáme, že autor iba spracoval a vydal poznámky, ktoré napísal počas svojej cesty Arturo Cova, a tie sa dostali do rúk konzula v Manaose. 2) Originálne vydanie románu obsahuje tri

³⁹ Viz. FURNEAUX, Robin. Černé zlato In: Furneaux, Robin. *Amazonka*. Preložila Rossová, Anna. Praha: Orbis, 1974, s. 188-220

fotografie s popisom. Na prvej je údajne Arturo Cova pri barakoch v Guaracú, na druhej Clemente Silva a na poslednej je zobrazený zberač kaučuku. Avšak bádateľ Eduardo Neale-Silva prišiel na to, že komentáre pod fotografiami nie sú pravdivé: na prvej fotografii je sám Rivera a ďalšie dve sú iba pohľadnice, ktoré kúpil sám autor v Manaose. 3) Pred vydaním románu sa v bogotskej tlači objavili články, ktoré potvrdzovali pravdivosť udalostí v diele.⁴⁰ Tento román bol reakciou na zverstvá páchané na ľuďoch a prírode.

5.2.1 Rozprávanie Clementeho Silvu

Clemente Silva v druhej časti románu hovorí o biednom údele zberačov. Opisuje krutosť dozorcov, ktorí im kradnú kaučuk, zneužívajú ich ženy, posielajú ich ťažiť do chudobných území, a to všetko len preto, aby si našli dôvod týchto nešťastníkov zbičovať či rovno zastreliť. Oficiálne tieto obeť hrubej sily buď utiekli, alebo zomreli na horúčku. Sú motivovaní vidinou lepšej budúcnosti a bohatstva. Robotníci sú väčšinou domorodci alebo najatí belosi. Hneď ako prídu do barakov, podnikatelia im vytvoria účet, na ktorý im zapisujú sumy za potraviny či iný tovar a zároveň sa im pripisuje k dobru smiešne nízka cena za kaučuk. Každý podnikateľ tak dbá na to, aby bol ustavičný veriteľ, a tak sú zberači iba obyčajní otroci. Ich dlhy potom prechádzajú na ich potomkov a ničia životy aj dávno po ich smrti. Clemente pracoval v spoločnosti Aranú a vo svojom rozprávaní miestami až naturalisticky zachytáva hyenizmus dozorcov. Jeden z nich počas karnevalu ponúkol indiánom namiesto pálenky petrolej, no tí mu na to nenaleteli, tak ho na nich vylial a podpálil. Takýmito zábavkami si krátia dlhé chvíle.

Svetielko nádeje vzplanie s príchodom francúzskeho bádateľa a prírodovedca. Clemente je jeho sprievodcom. Francúz sa k nemu správa veľmi ľudsky: dá mu topánky, pichá mu injekcie, nechá ho odpiť z vína a ponúkne mu cigaru. Spočiatku mu jeho dôvera v zákony a inštitúcie nedovolí uzrieť pravdu o spoločenských pomeroch vo svete, ktorý študuje, no potom ako mu starec odhalí doráňaný chrbát, je Francúz úprimne zdesený a začne zhromažďovať svedectvá o mučení. Svoje správy s fotografiami posielal do Limy, Paríža a Londýna, no náprava sa v ničom neprejaví. Táto epizodická postava nachádza v pralese smrť.

⁴⁰ Viz. PERUS, Françoise. La Vorágine In: Perus, Françoise. *De selvas y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998, s. 120

Nasledujúci rok je pre zberačov plný nádeje. Začal medzi nimi kolovať článok od novinára Saldaña Rocu, ktorý je pobúrený zločinmi pri rieke Putumayo a dožaduje sa spravodlivosti. Dokonca je do týchto končín vyslaný aj inšpektor, no dozorcovia robia všetko preto, aby pravda nevyšla najavo. Snažia sa zahľadiť všetky stopy mučenia. Úradník si nevšima „drobnosti“ ako napríklad most postriekaný krvou či bič, ktorý zabudli dozorcovia na zábradlí. Kamkoľvek vkročí, nachádza len šťastných a spokojných ľudí. Inšpektor pred vykorisťovaním zatvára oči. Boj s nespravodlivosťami je tak veľmi komplikovaný, ba až nemožný, keďže úrady a vládne sily idú ruka v ruku s kaučukovými podnikateľmi. Veď v pralese nie je ani polícia, ani úrady a podnikatelia oslobodení od spoločenských noriem a poháňaní ziskuchtivosťou tu nastolili vlastné pravidlá.

5.2.2 Covovo zdesenie a ekologická obžaloba

Aj postoj Artura Covu je kritický. Po príchode do barakov pri Guaracú je zhrozený z úbohého stavu osady. Všade navôkol sa povalujú chorí ľudia, tehotné ženy či nahé deti. Nedokáže pochopiť, ako môžu ľudské bytosti páchať takéto zverstvá s previniť sa tak voči prírode. Tento zúfalý obraz sa ho náramne dotkol.

Žiadny živý organizmus nežije v prírode sám, nezávisle na svojom okolí. Cova si to uvedomuje a úprimne sa bojí o budúcnosť krajiny. Jeho starosti najlepšie vypozerujeme z nasledujúcej ukážky:

Por fin, un día, en la peña de cualquier río, alzan una choza y se llaman «amos de empresa». Teniendo a la selva por enemigo, no saben a quién combatir, y se arremeten unos a otros y se matan y se sojuzgan en los intervalos de su denuedo contra el bosque. Y es de verse en algunos lugares cómo sus huellas son semejantes a los aludes: los caucheros que hay en Colombia destruyen anualmente millones de árboles. En los territorios de Venezuela el balatá desapareció. De esta suerte ejercen el fraude contra las generaciones del porvenir. (143)

(Jedného dňa si konečne postavila chatrč na skalisku pri daktorej rieke a volajú sa ‚páni podniku‘. Keďže ich nepriateľom je prales, nevedia, proti komu bojovať, a tak sa navzájom napádajú, vraždia sa a podrobujú zakaždým, keď utíchne ich nápor proti lesu. Stopy, čo po nich niekde zostanú, vyzerajú akoby sa tadiaľ prehnali lavíny: veď len zberači v Kolumbii zničia za rok milióny stromov, a na území Venezuely kaučukovník ‚balatá‘ už vymizol. Takto sa prehrávajú voči budúcim generáciám.) (183)

Je si vedomý, že riešenie týchto problémov bude veľmi zložitú, a to kvôli už vyššie spomenutej vládnej korupcii. V neprospech tu hrá aj rozloha krajiny, ktorá je z väčšej časti nepreskúmaná.

5.2.3 Masaker v dedinke San Fernando

Ako sme v prvej časti spomenuli, Rivera sa určitý čas zdržiaval v dedinke San Fernando, kde došlo k masovému vraždeniu. V románe tento príbeh opisuje Esteban Ramírez: všetko sa to odohralo 8. mája 1913 a príčinou bol práve kaučuk. Bolo to iba obyčajný spor medzi majiteľmi kaučukovníkových lesov, ktorý prerástol v ozbrojený konflikt a ako to už býva zvykom, trpeli najmä nevinní. Plukovník Funes vydal rozkaz zabiť guvernéra Roberta Pulida, a tak jeho zberači vyzbrojení winchestrovkami a podgurážení alkoholom vyšli do ulíc s cieľom zlikvidovať určité osoby. Bola tmavá noc a po prvých výstreloch nastal zmätok, až nakoniec vypukol totálny chaos. Vrahovia sa sami zabíjali, bezhlavo strieľali. Za noc zmizlo sedemdesiat ľudí. Funes dal niektorých zberačov, ktorí mu pomáhali, chladnokrvne zavraždiť – niektorých zabil preto, aby sa zmocnil ich majetku, iných preto, že mali pôžičky, alebo jednoducho potreboval preriediť rady ľudí.

Funes však nie je len jedna postava, predstavuje celý systém, je symbolom hladu po bohatstve. Opäť sa tu stretávame s nedôverou v úrady a vládne sily. Úradníci sú menovaní iba na oko, ale v skutočnosti sú osobnými zamestnancami guvernéra a plnia jeho rozkazy. Táto epizóda je ďalším dôkazom toho, ako prales pôsobí na postavy. Jedinec má pocit, že nie je ničím a nikým obmedzovaný či kontrolovaný, a tak zavádza vlastné pravidlá, ktoré sú prejavom jeho primitívnych inštinktov a vášní. Bezhlavo ničí prírodu a tým tak prispieva aj k vlastnej záhube.

5.2.4 Prepojenie medzi prírodným a spoločenským rádom

Príroda sa voči týmto zásahom bráni. Nie je násilnícka a deštruktívna sama o sebe, nie je príčinou zrodu tejto ničivej sily. Všetko je to výsledok násilia ľudí či už voči sebe alebo voči nej. Postava Silvu je protikladom tejto pôvodnej ničivej sily: kvôli symbolickému významu jeho mena - španielske slovo *clemencia* znamená vľúdnosť či

dobrotivosť a slovo *silva* odkazuje k lesu, pre jeho úlohu sprievodcu, ktorý sa vyzná v pralese a zhromažďuje výpovede zotročených zberačov a v neposlednej rade preto, lebo on je ten, kto odovzdá Covove zápisky.

Dôkazom prepojenia a jednoty medzi prírodným a spoločenským rádom je znetvorená kôra stromov na jednej strane a zjazvený Clementeho chrbát na druhej strane. Clementeho jazvy boli zvečnené fotoaparátom francúzskeho bádateľa a znamenajú viac ako len svedectvo o podmienkach práce zberačov. Utvárajú hlavný bod antropomorfickej a kozmologickej koncepcie. Prales a strom, ktorý ho personifikuje, sú živé tvory a robotníci ich pri získavaní kaučuku „zraňuje“ a narúša tak kozmologický rád, ktorého je súčasťou. Zo strachu pred smrťou človek prispieva k umocneniu tejto ničivej sily, ktorá ho nakoniec zničí. Taktiež alegorický príbeh o indiánke Mapiripane, ktorý v sebe spája legendu o Kirké a kresťanské prvky, v sebe zahŕňa mýtický význam o zneužívaní prírody a domorodých kultúr západnou kresťanskou kultúrou.⁴¹ V úvode tretej časti je dej prerušený lyrickou pasážou. Prosba či modlitba zberača kaučuku zachytáva jeho všeobecný rodový obraz a jeho situáciu. Témou je narušenie rovnováhy medzi prírodou a človekom.

5.3 Sociálna obžaloba v novele *Srdce temnoty*

Joseph Conrad bol svedkom jednej z najtemnejších udalostí devätnásteho storočia: vznik súkromného vlastníctva belgického kráľa Leopolda II v povodí rieky Kongo. Je dôležité zmieniť, že Slobodný štát Kongo, ktorý vznikol v roku 1885, nebol kolóniou v pravom zmysle slova. Obrovské územia pralesov, saván, močiarov či vodných tokov boli v osobnom vlastníctve jedinej osoby. Išlo o najväčší súkromný majetok v histórii.

5.3.1 Zverstvá páchané v Slobodnom štáte Kongo

Nešlo iba o neuveriteľnú márnivosť, ale aj o nesmiernu krutosť. Verejne bolo založenie Slobodného štátu Kongo prezentované ako prostriedok osvety, skrotenia divočiny, civilizácie, kristianizácie a zavedenia obchodu do primitívneho prostredia. Skutočnosť však mala ďaleko od týchto ideálov a vznešených cieľov. Obchodní

⁴¹ Viz. PERUS, Françoise. La Voragine In: Perus, Françoise. *De selvas y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998, s 178-184

zástupcovia, poháňaní túžbou po bohatstve, pri získavaní slonoviny a neskôr aj kaučuku prejavili svoju krutosť pri vykorisťovaní domorodcov. Pod záštitou kráľa Leopolda bola spáchaná prvá genocída modernej epochy. Milióny domorodcov boli zmasakrované. Umierali v etnických čistkách a v pohraničných bojoch medzi Leopoldovými zástupcami a arabskými otrokármi, ktorí boli vo východnej časti Konga oveľa dlhšie ako bieli votrelci. Aj keď boli arabskí otrokári porazení, brutálne prenasledovanie domorodcov neprestalo. Jedným z dôvtipných spôsobov kolonizátorov ako zvýšiť produktivitu práce a poslušnosť, bolo odsekanie rúk väzňom a vzbúrencom. Odhaduje sa, že v priebehu viac než dvoch desaťročí od roku 1885 bolo zabitých tri až desať miliónov Konžanov.

Okolité svet o týchto hrôzach ani len netušil. Súkromné belgické firmy si obozretne vyberali zamestnancov a dbali na to, aby všetko ostalo tajomstvom. Hocijaký európsky dobrodruh alebo výskumník sa musel zamestnať v jednej zo spoločností, inak bol vyštvaný, prenasledovaný alebo zavraždený. Verejnosť si po celý čas myslela, že ide o filantropický akt. Na krátky čas sa Conrad stal súčasťou tohto diabolského projektu. Nebol iba svedkom toho, čo sa dialo v Kongu, ale stal sa aj súčasťou celého koloniálneho diania. To ho spravilo jedného zo spolupáchateľov jedného z najväčších zločinov na ľudskosti v histórii a jeho nevyhnutný pocit osobnej viny musí byť zohľadnený pri zrode knihy.⁴²

5.3.2 Vykreslenie miestnej atmosféry v novele

Atmosféru tej doby opísal Conrad v svojej novele *Srdce temnoty*. Opisuje súkromnú obchodnú spoločnosť, ktorej zamestnanci zneužívajú svoje postavenie a sledujú iba vlastný zisk. Už v úvode knihy, keď sa Marlow stretol s riaditeľom spoločnosti, nemá z toho dobrý pocit. Podozrieva, akoby ho zasväcoval do niečoho, čo nie je v úplnom poriadku. Po príchode do stanice, sa ukáže, že jeho obavy sú na mieste. Ako postupne zisťuje, v stanici sa nič nerobí, neustále sa iba na niečo čaká. Nechápe teda, prečo sa ľudia ženu do týchto končín, kde ich každý deň ničia a zabíjajú rôzne choroby. Filantropická zástierka podniku, ako aj jeho zamestnanci a ich heslá sa mu zdajú neskutočné. Jedinou reálnou túžbou tu je zbohatnúť, a tak Spoločnosť prirovnáva k diablove: ‘‘I’ve seen the devil of violence, and the devil of greed, and the devil of hot desire; but, by all the stars! these were strong, lusty, red-eyed devils, that swayed and drove men – men, I tell you.’’

⁴² Viz. BUTCHER, Tim. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage books, 2007, s. x-xi

(21) („Viděl jsem ďábla násilí, ďábla lakoty, ďábla chlípnosti, ale přísahám, že to všechno byli ďáblové plní síly a bujarosti, s očima podlitýma krví...“) (25).

Pochopí, že prejavy o vznešených ideách sú iba prázdnyimi rečami. Namiesto osvety a rozvíjajúcej sa oblasti, tu nachádza iba na smrť vyhladovaných černochovo s prázdnyim výrazom v očiach. Po ceste do stanice dokonca natrafí na pováľajúce sa kanalizačné rúry, ktoré mali slúžiť na výstavbu osady pre domorodcov, no dozorcovia ich radšej roztrieskali. Je úprimne zdesený z ich zúboženého stavu. Obraz na skrčené čierne postavy, ktoré sa zvíjajú v bolestiach a zúfalstve, mu pripomína následok moru alebo masakru. Podobne ako vo *Víre*, aj tu sa zamestnanci spoločnosti správajú k domorodcom ako k otrokom, využívajú ich na ťažkú prácu a trápia ich rôznymi trestami. Aj medzi sebou majú nezhody, intrigujú, ohovárajú sa, závidia si, no na oko je všetko v úplnom poriadku.

Keď Marlow vidí brutalitu, dutosť a hlúposť správcov, spočiatku nádejne dúfa, že Kurtz, ktorý je inteligentný, má morálne zásady a neveriteľný dar reči, bude iný a spasí tak ideu imperializmu. Potom si však uvedomí, že Kurtz je typickým predstaviteľom tohto hrubého správania. Doslov v jeho správe: „Exterminate all the brutes!“ (70) („Vyhladte všetky ty netvory!“) (80) nie je dôsledkom šialenstva, ale je to nevyhnutný následok spôsobu argumentácie, ktorý používa. Opodstatnenie imperializmu založené na pseudovedeckých teóriách, ktoré vychádzajú z antropológie, kraniológie, evolúcie a rasizmu, nemohli ani dospieť k iným záverom. Kurtz tak odhalí posledný nevyslovený následok imperializmu: genocídu.⁴³ Zdesenie spočíva v tom, ako blízko je od benevolencie európskej kolonizácie ku kriminalite. Conradov zámer je vyvolať pochybnosť o nadvláde európskeho spoločenstva a o schopnosti udržať si domnelé postavenie.

⁴³ Viz. SCHNAUDER, Ludwig. Heart of Darkness and the Empire Machine In: Schnauder, Ludwig. *Free will and determinism in Joseph Conrad's major novels*. Amsterdam: Editions Rodopi, 2009, s. 133

6. Záver

Hlavnými cieľmi tejto práce bolo porovnať obraz pralesa v románe *Vír* a v novele *Srdce temnoty*, zamerať sa na vplyv divokej prírody na postavy a rozobrať motívy vykorisťovania v oboch dielach.

V prvom rade, pre lepšiu orientáciu v problematike sme vysvetlili pojem hispanoamerický regionalizmus a upriamili sme pozornosť na niekoľko faktov zo života autorov, ktoré boli rozhodujúce pri vzniku oboch diel. Pre regionalistické romány je typické, že príroda nie je iba obyčajnou kulisou, ale stáva sa jednou z postáv. Dôležitý je tu motív cesty. Arturo Cova so svojimi priateľmi prekročil pomyselnú hranicu a dostáva sa do sveta, ktorému nerozumie a ktorý ho desí. Prales je prirovnávaný k zelenému peklu, žaláru či k chrámu zármutku. Je to miesto, ktoré sa vymyká ľudskému chápaniu. V noci sa tu ozývajú čudné zvuky, pôsobí tajuplne a hrôzostrašne.

Pri porovnávaní juhoamerického pralesa a africkej džungle sme zistili, že sú si v mnohom podobné: 1) časté sú tu obrazy smrti a šialenstva; 2) v oboch dielach je prítomný motív cesty; 3) príroda vyvoláva zmeny v správaní a konaní postáv a 4) tvorí pozadie pri páchaní krutostí obchodnými spoločnosťami. Aj napriek všetkým negatívnym prívlastkom, je prales magickým miestom, ktoré je symbolom akejsi plnosti a celistvosti kozmu. Taktiež názvy oboch diel či koexistencia spoločností, ktoré inde nasledovali za sebou, odkazujú na návrat ku koreňom. Zatiaľčo v románe *Vír* sa stretávame s detailnejším popisom prírody, takže čitateľ má pocit, akoby bol uprostred zeleného pekla, v novele *Srdce temnoty* pozorujeme džungľu z určitej diaľky, keďže Marlow a jeho posádka sa plavia parníkom po rieke a do lesov priamo nevkráča. To však neznamená, že by africká džungľa bola v porovnaní s pralesom menej nápadná či významná. Jej nesmierna moc sa prejaví na psychickom stave pána Kurtza.

Ďalej sme sledovali vplyv prostredia na postavy. Arturo Cova, básnik rozporuplného a romantického charakteru, ktorý si myslel, že má všetko pod kontrolu, sa mení v popudlivého a vzdorovitého človeka. Osud ho vyviedol zo zabehnutých koľají a on sa ocitá v nepochopiteľnom prostredí. Spočiatku poháňaný túžbou po pomste sa vnára do hlbín pralesa. Trpí horúčkami, halucináciami a vidinami, fyzicky je vyčerpaný, má zoslabnuté nervy a koná impulzívne. Potom, ako si vypočuje príbeh Clementeho Silvu, ktorý okrem iného opisuje aj neľahký údel zberačov kaučuku, túžba po osobnej pomste ide

bokom a Cova chce bojovať proti nespravodlivosti a stať sa tak záchrancom zberačov. Hoci v závere nájde osobné šťastie (Alicia mu porodí syna), nenachádza cestu von z pralesa, ktorý ho nakoniec pohltí. Rovnako aj na pánovi Kurtzovi, postave v *Srdci temnoty*, príroda vykonala svoju pomstu. Poháňaný vidinou bohatstva odchádza do africkej džungle, kde kradne slonovinu a nemilosrdne ničí celé osady domorodcov. Tak ako sa previňuje voči prírode, aj ona na ňom zanechala stopy. Ďaleko od civilizácie, v samotnom srdci temnoty naziera na samé dno svojho vnútra a s týmto pocitom nemôže ďalej žiť. Počas cesty parníkom vysloví svoj posledný súd a umiera.

V poslednej kapitole sme sa zamerali na sociálnu stránku diel. Keďže skutočné udalosti ovplyvnili vznik týchto diel, venovali sme pozornosť aj historickému kontextu: po vypuknutí kaučukovej horúčky boli pobrežia Amazonky nenahraditeľné pre celý svet. Zatiaľ, čo majitelia podnikov žili v mestách v luxuse a prepychu, v pralesi boli páchané nesmierne zverstvá. Putumayská aféra je len jedným z množstva prípadov, kedy dochádzalo k zločinom proti ľudskosti. Rivera, ktorý bol vyslaný do pralesa, videl zotročovanie zberačov a preštudoval množstvo archívov o danej problematike, chcel prostredníctvom svojho románu poukázať na tieto okolnosti, o ktorých verejnosť veľa nevedela alebo pred nimi zatvárala oči. Rozprávanie Clementeho Silvu má spoločensko-kritické zameranie a aj Covov postoj je odmietavý. Ide o protest voči vykorisťovaniu robotníkov a prírody. Čo je však dôležité, je fakt, že príroda sa voči ľudským zásahom bráni. Nie je príčinou vzniku ničivej sily. Všetkému je na vine človek, keď narúša jej harmóniu ťažbou kaučuku. Dôkazom prepojenia je zjazvený Clementeho chrbát a znetvorená kôra stromov. Tak ako Rivera aj Conrad bol svedkom jednej z najtemnejších udalostí devätnásteho storočia. Na istý čas bol súčasťou koloniálneho diania v Slobodnom štáte Kongo, kde pod záštitou kráľa Leopolda II boli spáchané hrôzy. Pocit jeho osobnej viny prispel k napísaniu *Srdca temnoty*, kde opisuje utýraný stav domorodcov, poukazuje na nedostatky obchodnej spoločnosti a prostredníctvom postavy pána Kurtza kritizuje európsky imperializmus. Novela tak vypovedá o úpadku ľudskej morálky.

7. Resumé

Témou tejto práce bolo porovnať zobrazenie pralesa v románe *Vír* a v novele *Srdce temnoty*, sledovať zmeny postáv vyvolané prírodou a preskúmať aj sociálnu stránku prítomnú v oboch dielach. V hispanoamerickej literatúre má príroda významné miesto. Narozdiel od tej európskej je necivilizovaná, neskrotená, no prekrásna. Autor v nej nachádza nevyčerpatel'ný zdroj inšpirácie, a tak vznikajú diela so špecifickými charakteristikami. Práve v regionalistických románoch nachádza ten hispanoamerický svoj vlastný výraz.

Jedným z najvýznamnejších regionalistických diel je román Josého Eustasia Riveru *Vír*. V prvej časti práce som sa zamerala na vyobrazenie pralesa. V hymne na prales, kde je načrtnuté jeho podobenstvo, je prales opísaný v prostredníctvom náboženského a architektonického lexika. Je prirovnávaný k zelenému žaláru, z ktorého niet úniku, alebo k chrámu zármutku. Je to miesto, kde sú hranice medzi jasnou mysl'ou a šílenstvom nejasné, vládnu v ňom nadprirodzené sily a skrýva v sebe tajomstvo života. Postavy trpia horúčkami, halucináciami a vidinami. Smrť ich prenasleduje na každom kroku. Následne sme juhoamerický prales porovnali s africkou džungľou, v ktorej nachádzame podobné obrazy smrti, šílenstva či nepreniknuteľného tajomstva. Hrdinovia sa noria do jeho hlbín. Ich cesta nie je chápaná iba v zmysle geografickom, ale je tiež akousi púťou k počiatkom sveta, zostupom ku koreňom.

Pobyt v pralese zanechal na hrdinoch svoje stopy. Celá jedna kapitola sa tak zameriava na postavu Artura Covu a pána Kurtza, pričom sledujeme ich premenu v správaní a myslení. Stratili kontakt s civilizáciou, ocitli sa v cudzom prostredí a pod vplyvom nadprirodzených síl sa dostali až na pokraj šílenstva. Boli ovládaní svojimi najprimitívnejšími vášňami a pudmi. Je tu zobrazený boj prírody a človeka, ktorý akoby zabudol, že je jej súčasťou, nežije s ňou v harmónii, a tak ako ju on poškodzuje, aj ona samotná sa bráni, ničí jeho zdravie, až ho nakoniec zabije.

Dôkazom prepojenie medzi prírodným a spoločenským rádom je zjazvený Clementeho chrbát a doráňaná kôra stromov. Zberač kaučuku aj animizovaný strom sú obeťami tej istej deštruktívnej sily. Covovo rozprávania v sebe obsahuje aj sociálnu stránku. Konkrétne ide o protest voči vykorisťovaniu zberačov a prírody. Aj v novele *Srdce temnoty* sa stretávame so spoločensko-kritickým zameraním, kedy Joseph Conrad vychádza z vlastných skúseností a opisuje hrôzy páchané v Kongu.

8. Resumen

El tema de este trabajo fue comparar la imagen de la selva en la novela *La Vorágine* y en la novela corta *El corazón de las tinieblas*, observar el desarrollo de los personajes causado por la naturaleza y analizar el aspecto social de las obras. En la literatura hispanoamericana la naturaleza, que en comparación con la europea es salvaje e indómita, ocupa un puesto muy importante. El autor ve en ella una fuente inagotable de inspiración y crea obras con características particulares. En las novelas regionalistas el autor subraya los aspectos peculiares de una zona determinada.

La Vorágine de José Eustasio Rivera es una de las novelas regionalistas más notables. En la primera parte nos hemos concentrado en la imagen de la selva. En el canto a la selva, donde nos encontramos con su prefiguración, la selva aparece descrita mediante términos pertenecientes al léxico sacral y arquitectónico. El autor la presenta como cárcel verde o catedral de la pesadumbre. Es un lugar dominado por fuerzas sobrenaturales donde las fronteras entre mente clara y locura se borran y en su interior oculta un secreto de la vida. Causa fiebres, enfermedades y alucinaciones. A continuación hemos comparado la selva americana con la africana donde encontramos imágenes similares de muerte, de locura y de un secreto impenetrable. Los protagonistas se hunden en su interior y su viaje no tiene solo un significado geográfico, sino también es una peregrinación hacia el origen del mundo, es un descenso a las raíces.

La estancia en la selva deja huellas en los personajes. Un capítulo se dedica a contemplar los personajes de Arturo Cova y Kurtz y a estudiar sus cambios de conducta y de pensamiento. Los dos pierden el contacto con la civilización, de repente se encuentran en un lugar ajeno y por causa de las fuerzas mágicas enloquecen. Están dominados por pasiones e instintos primitivos. La lucha entre el hombre y la naturaleza la gana la selva. El hombre olvidó que forma parte de su grandiosidad y como el mismo la altera mediante la explotación del caucho, también ella se defiende, lo destruye y al final lo mata.

Las cicatrices en la espalda de Clemente Silva y la corteza herida de los árboles es la comprobación de correspondencia entre la sociedad y la naturaleza. El cauchero y el árbol animizado son víctimas de la misma fuerza destructiva. La narración de Cova también contiene una parte social. Concretamente se trata de la protesta contra la explotación de los caucheros y la naturaleza. También en *El corazón de las tinieblas*

podemos notar el enfoque crítico-social, ya que Joseph Conrad fue testigo de las brutalidades en Congo y en su novela corta describe estas vivencias. La selva hace posible que se manifieste la crueldad humana.

9. Résumé

The theme of this thesis was the picture of the jungle in the roman *The Vortex* and in the novelle *Heart of Darkness*, to monitor changes in characters elicited by the nature and even to explore the social aspect in both works of art. The nature has got a special place in Hispano-American literature. Unlike the European one, it is uncivilized and not cultivated but, nevertheless, beautiful. Author finds in it an unexhaustible source of inspiration and so set-pieces are made with specific characteristics. Exactly in the regionalistic romans the Hispano-American one finds its own image.

One of the most important of regionalistic romans is the one by Jose Eustasio Rivera, *The Vortex*. In the first part of this thesis we aimed at picturing the jungle. In the anthem of jungle, where is clearly drawn its look-like, the jungle is described through religious and architectonic lexis. It is compared to a green dungeon from which there is no escape or to a temple of grief. The jungle is the place where the boundaries between clear mind and madness are unclear, where paranormal powers rule and where a secret of life is hidden. The characters suffer from fevers, hallucinations and delusions. Death follows them everywhere they step. Subsequently, we compared the South-American rainforest with the African jungle where we find similar images of death, madness or unpenetrated mystery. Main characters are dragged into its depths. Their path is not understood only in geographical sense but in the sense that it is some kind of journey to beginnings of world and to roots, too.

Staying in the jungle left its tracks on characters. One whole chapter aims at characters of Arturo Cova and Mr. Kurtz whereby we see the change of their behaviour and thinking. They lost contact with civilization, found themselves in an alien ambient and under the influence of supernatural powers they came to the brink of insanity. They were controlled by the most primitive passions and instincts. The struggle between the nature and the man is pictured here; the man who somehow forgot that he is a part of the nature. He does not live in harmony with it, harms it, it fights back and, therefore, hurts his health and, finally, kills him.

The proof of connection between natural and social order is Clemente's scared back and knocked-about bark of trees. Both caoutchouc gatherer and animated tree are victims of the same destructive power. Cova's narration contains the social side as well. Concretely, it is a protest against exploitation of the gatherers and the nature. In the

nouvelle *Heart of Darkness* we are presented with socio-critical focus where Joseph Conrad draws from his own experiences and describes abhorrences committed in Congo.

10. Bibliografia

Primárna literatúra

- CONRAD, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage Books, 2007. ISBN 9780099511540
- CONRAD, Joseph. *Srdce temnoty*. Prel. Jan Zábrana. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-307-3
- RIVERA, José Eustasio. *La vorágine*. Ed. Juan Loveluck. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1993. ISBN 980-276-277-6
- RIVERA, José Eustasio. *Vír*. Prel. Milan Gúčik. Bratislava: Tatran, 1976.

Sekundárna literatúra

- BELLINI, Giuseppe. *Nueva historia de la literatura hispanoamericana*. Madrid: Castalia, 1997. ISBN 84-7039-757-5
- BUTCHER, Tim. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of Darkness*. Londýn: Vintage Books, 2007. ISBN 9780099511540
- FURNEAUX, Robin. Černé zlato In: Furneaux, Robin. *Amazonka*. Prel. Anna Rossová. Praha: Orbis, 1974.
- HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-069-3
- LOVELUCK, Juan. Prólogo In: Rivera, José Eustasio. *La vorágine*. Ed. Juan Loveluck. Caracas: Biblioteca Ayacucho, 1993. ISBN 980-276-277-6
- OLIVERIUSOVÁ, Eva, Josef GRMELA a Martin HILSKÝ. *Dějiny anglické literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- OVIEDO, José Miguel. *Historia de la literatura hispanoamericana*. Vol.3. Madrid: Alianza Editorial, 2001. ISBN 84-206-4719-5
- PERUS, Françoise. La vorágine In: Perus, Françoise. *De selvas y selváticos*. Bogotá: Plaza & Janes, 1998.

- PHILLIPS, Caryl. Introduction In: Conrad, Joseph. *Heart of darkness & selections from The Congo diary*. New York: Modern Library, 1999.
- REID, Richard J. *Dějiny moderní Afriky*. Prel. Ivana Mertlová. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3079-0
- SCHNAUDER, Ludwig. *Free will and determinism in Joseph Conrad's major novels*. Amsterdam: Rodopi, 2009. ISBN 978-90-420-2617-9